Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 82 (9457) Воскресенье, апрель 7, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 коп.

СЭКП-ниң XXIV съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, кодээниң ажыл-ишчилери кодээ ажылагый продукциязын бүдүрүп болгаш белеткээрин ковудедири дээш туруштуг, эрес-шудургу ажылдан турарлар. Тараажылар болгаш механизаторлар бо хүннерде часкы хову ажылдарынга белеткелди дүрген доозар, эки белеткелдиң ачызында тарылганы кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер дээш шак бүрүзүн халас эрттирбейн, долу ажыглап турарлар.

Кур болган кукуккан черлерни шинээдип эгелээнинден бээр 20 чылынга турааскаатка Алма-Атага болган байырлыг хуралга эп Л. И. Брежневтиң чугаазынга совхоз ажылчыларының болгаш колхозчуларның база оларның тускай эртемнилериниң ажыл-ижин бедин-биле үнелээн болгаш чаа чогаадыкчы ажыл-ишче оларның идепкейин кодүрген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, тарааның, картофельдиң, ногааларның ниити чыылдазын ковудедириниң болгаш бүгү кодээ ажыл-агыйны интенсификастаарының курлавырларын дилеп тып, ажыглаар талазы-биле ажыл чер болганда калбарган. Бөгүн дүүнгүзүнден дээре, а даарта бөгүнгүзүнден артык ажылдаар деп лозуң колхозтарда болгаш совхозтарда улам-на калбарып турар.

КОЛ СОРУЛГА

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгешниң темпилерин бедидериниң үндезин чугула айтырыгларының бирээзи оон культураларының дүжүүрүн бедидери болур. Ажыл-агыйлар черни долу беримчелиг ажыглаар, оон үнүш-дужуткүрүн бедиткеш, гектар чер бүрүзүнден хөй продукция алган тудум-на, чер ажылының продукциязының ниити чыылдазын, улам дүрген ковудээр болгаш ону садарын ковудеткени-биле чоннуң чаагай амыдыралы бедиир. Гектар черниң күжү элээн хөй түүлдерден хамааржыр. Ындыг болза-даа оларның иштинде кол түүл—чер ажылының культуразын бедидери, шоолдерге чорудар бүгү агротехниктиг хемчегларни шыңгыы сагыыры болур.

Коммунистиг партия, Совет чазак колхозтарның болгаш совхозтарның материал-техниктиг баазазын быжыглаар дээш хөй түүлү кылып келген болгаш кылып-даа турар. Партия, совет, кодээ ажыл-агый органнарының, бүгү чер ажылдакчыларының бирги чергениң хүлээлгези болза кодээ ажыл-агыйга салган акша-хөреңгини бүрүү-биле эгидип алырының бүгү хемчегларын ап чорудары, дужуттуг улам-на бедидери болур. Бүгү районнар дужуттуг бедидер талазы-биле эрткен чылдың деңнелинден бурунгаар базымны кылган турары эргежок чугула.

Районнарда кодээ ажыл-агыйның бүгү культураларының бедик дүжүдүн чылдың-на чедип ап, черни ажыктыг кылдыр ажыглап турар колхозтар болгаш совхозтар хөй. Бин-Хемде «Кызыл тараачын» совхоз болгаш Каа-Хемде «Тиилелге» колхоз бедик дужут алыр талазы-биле алдаржып турар. Эрткен чылын олар гектар бүрүзүнден 14,9—15,2 центнер тараа дужүдүн алганнар. «Алдан-Маадыр» совхозта суггатчылар звеновзу (удуртукчузу Кызыл Алдыпеол) 148 гектар кызыл-тас шөлүнүң га бүрүзүнден 24 центнер дужуттуг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта М. И. Михайлова удурткан звено 47 гектар шөлдүң га бүрүзүнден капустаның 250 центнер дужүдүн түс-тузунда остүрүп алганнар. «Күш-ажылдың хостуу» совхоз 340 гектар шөлдүг хөй чылдыг сигеннериниң га бүрүзүнден-не 24,7 центнер дужуттуг алган. Ол ышкаш оске-даа хөй чижектерни көргүзүп болур.

Үстүнде ады үнген ажыл-агыйларның, бригадаларның, звеноларның «чажыды» болза, чер ажылдакчылы бүрүзү агротехниканы шыңгыы сагып, эртемниг чедишкиннерин болгаш мурнакчы дужулгашы биллиг ажыглап, тараажының ат-алдарын бедик тудып турарында.

Партия райкомнарының, чер-черде партия организацияларының, райкүүскомнарның, кодээ ажыл-агый эргелелдериниң сорулгазы болза, бедик дүжүт маетерлериниң мурнакчы дужулгазын бүгү тала-биле нептередири, ону бүгү коллективтериниң чедишкини болдурары болур. Мурнакчы ажыл-агыйлар-биле хожудаңгайлар кожа турар чорук-биле эптежир арга чок. Звено, бригада, колхоз, совхоз бүрүзү мурнакчылар-биле деңге базып, бедик дүжүт алыр талазы-биле оларның деңнелинге четкен турар кылдыр ажылды организаастаарының болдунар аргалары бисте бар. Ажылды ынчаар тургузары бистиң ниити чедишкиниг болурувуска, кодээ ажыл-агый продукциязының ниити чыылдазын улам бедидеринге дуза болур.

Час—чер ажылдакчыларының ажылында база бир эң харысалгалыг шылгалда. Чер болганга ап чорудар эргежок чугула хемчеглер болза часкы тарылганы кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эрттирери болгаш тарааларның база өске-даа культураларның ажаалдазын эки чорутказ, бо чылын тараа культураларының 12,5 центнерден эвээш эвес, картофельдиң 95 центнер, ногааларның 120 центнер болгаш кукурузаның ногаан массазының 160 центнер дужүдүн гектар бүрүзүнден алган турарын хандырарынче угланган ажылды амдыгааштан күштелдирип чорудары болур. Ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң кичээнгейи хамыктың мурнунда агротехниканың бедик шынарлыг болурунче угланган турар ужуруглуг. Тарылганы I болгаш II класстың бедик шынарлыг үрезиннери-биле чорудары, органиктиг болгаш минералдыг чемнишчидилгелерни калбаа-биле хереглээри, суггаттыг черлерни долузу-биле ажыглаары эргежок чугула.

Ындыг болза-даа чажар үрезинни тарырының кондициязынга чедирип албаан ажыл-агыйлар бисте бар. Чижээ, Эрзин районунуң ажыл-агыйларында тарырының кондициязынга чедирген үрезин түүле 34,2 хуу, Барыын-Хемчик районнуң — 75,4 хуу, Таңды районнуң 63,8 хуу болуп турар. «Бай-Тал», «Россия», С. К. Тока аттыг, «Шивилиг» совхозтарда чажар үрезиннин 24—32 хуузу амга чедир боктуг хевээр.

Совхозтарның директорлары, колхозтарның даргалары болгаш кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери бүгү үрезинни тарырының кондициязынга чедиринин эң дүрген хемчээн алыр хүлээлгелиг.

ЭШ КИРИЛЛ ТРОФИМОВИЧ МАЗУРОВКА

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелин Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиниң сураглыг ажылдакчызы Силерниң алдан хар харлаан хүнүңерде, Силерге изиг байыр чедирип тур.

Үр чылдарда чурттаарыңарны, чаагай кадыкшылдыг бооп, совет улустуң чаагай чоруу дээш, бистин чуртувуска коммунизмниң типилелгези дээш моон-даа соңгаар үре-түүнелдиг ажылдаарыңарны, Кирилл Трофимович, Силерге күзен тур бис.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ. ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

Эш К. Т. Мазуровка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиниң мурнунга улуг ачы-хавыяазы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр алдан хар харлааны-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы эш Кирилл Трофимович **Мазуровка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры** деп атты тыпсыр болгаш ону **Ленин** ордени-биле база **«Кадыыр болгаш маска»** алдын медаль-биле шаннаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1974 чылдың апрель 5.

Часка белеткел

КИРИПТЕРИНГЕ БЕЛЕН

Таңды районда «Революцияның чалбыжы» совхозтуң кол агроному И. И. Бузуевский-биле эш шаңга ужурашкаш, часкы-хову ажылдарынга совхозтуң тараажыларының белеткелиниң дугайын чугаалап бээрин дилээрге, оон бистиң корреспондентивиске дыңнаткаш:

— Совхозтуң экономиказында кол черни чер ажылы эзлен турар болганда олче улуг кичээнгейни угландырып турар бис. Бистиң ниити тарылга шөлүвүс 31245 га — дээш, Иван Иванович улам-чылады. Ылаңгыя 11260 га черге тараа культураларын тарыыр бис, оон иштинде 7200 гага кызыл-тасты, 1000 гага суланы, 3000 гага арбайны болгаш 60 гага чочак-тараанны өстүрери планнаттынган.

Часкы-хову ажылдарынга чедир каш-ла хонук арткан. Часкы хүн чылда чемгерер. Балгазынчылар мурнунда сорулгазын эки билир болгаш аңаа хынамчалыг белеткенген. Тараа культураларынга хереглээри-биле 2468 тонна эки шынарлыг үрезин белен. Ам ол үрезинни хораннаар ажыл төп шаңда кидин түүлүк.

Совхозтуң тараажылары апрель 18—20 хүннеринде часкы тарылганы эгелээр болгаш тараа культураларының тарылгазын 10—12 ажыл хүнүнде доозарын хүлээнген. Техсоветтиң планнаанын ёзугаар бригада бүрүзү онаалгалыг, оларда тараа культураларының үрезинни бүрүү-биле тедиртинген.

Эрткен ажыл-агый чылында балгазынчылар 1 гектардан 10,7 центнер дужүт алган, а бо чылын 12,5 центнерни ап, күрүне шыгжамырынга 7 муң тонналы урарын хүлээнген. Дужулгалыг хову ажылдакчылары: Н. Глазырина, А. Сергеев, С. Соломенников оларга удуртканы ногаан өстүрүнүң болгаш күкуруза силостаарының звеноларын тургускан.

Кодээ ажыл-агый техниказын бүдүрүкчүлүг ажыглаар, оон камналгазының талазы-биле Казахстанның, Белоруссияның болгаш Ростов облазының механизаторларының эгелээшкинин детківишаан, «Революцияның чалбыжы» совхозтуң механизаторлары техниканы часкы-хову ажылдарынга хынамчалыг белеткээн. № 1 болгаш 2 хову бригадаларында 15 трактор, а совхозтуң салбырларында 26 тракторнуң септээн шынары эки. Март 23-те часкы-хову ажылдарынга киржир бүгү техника хову бригадаларында шупту чеде берген. Ынчангаш балгазынчылар часкы тарылганы эгелээринге белен.

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында автомобиль оруктарын тудар болгаш ажыглаар бүдүрүлге эргелелиниң партия-ажылагый активиниң хуралы болган. Аңаа 1973 чылда планнарын болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседиринге чедишкиннери дээш ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан орук тудуунуң шалынчыларынга шаңналдарны база тывыскан.

Хуралды эргелелдиң начальниги Н. А. **Борзенко** ажыткаш, СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүүн, республиканың күрүнеиниң айыл чок чоруунуң комитединиң даргазы **И. А. Ситяевке** сөс берген.

Эш Ситяев автооруктар тудугжуларының эрткен чылда ажылының түүнелдерин, аңаа чедип алган чедишкиннерин демдеглээш, оларның бөлүк ажылдакчыларының ажыл-ижи бедик үнелээшкинин ап, чазактың шаңналдарынга четнен дөзүнүн чугаалаан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзиндеп орденнери болгаш медальдарны тывыскан.

Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени № 1 орук-тудуг эргелелиниң грейдер-экскаватор машинизи **Иван Григорьевич Рязановка** тывыскан.

№ 2 орук-тудуг эргелелиниң автоскрепер машинизи **Михаил Монгуштуң Байыр**-биле Минусинскиниң орук септелге-тудуг эргелелиниң чолаачызы **Николай Николаевич Устюгов** оларның хөрээн «Хүндүлелдиң демдээ» орденнер каастаан.

«Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медальды № 1 орук-тудуг эргелелиниң бетонщиктер бригадири **М. В. Гусевага**, «Күш-ажылчы шыгарал дээш» медальдарны Өвүр районда № 1473 орук бүдүрүлге участогунуң тракторизи **Н. С. Канчыр-оолга** болгаш Минусинскиниң орук-септелге тудуг эргелелиниң чолаачызы **И. С. Нагорныйга** тывыскан.

Эш Ситяев шаңнатканнарга изиг байыр чедиргеш, тоску беш чылдың планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш моон соңгаардаа чедишкиниг ажылдаарын, хууда аас-кежиин болгаш кадык болурун күзээн.

Шаңнатканнар оларның ажыл-ижин бедин-биле үнелээн дээш Коммунистиг партиялга, Совет чазакка улуг өөрүп четтиришкинин илереткен.

* * *

Ол-ла хүн республиканың «Сельхозтехника» баттыжышкынының бүдүрүлгелериниң база Улуг-Хемниң ыяш үлетүр ажыл-агыйының шаңнаткан мурнакчыларынга орденнер болгаш медальдарны тывыскан.

Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени «Сельхозтехниканың» Кызылда районнар аразының баттыжышкынының слесарь **С. И. Лунович**, «Хүндүлелдиң демдээ» орденнерни «Сельхозтехниканың» Чадаада район баттыжышкынының бригадири **Ч. Ш. Ондар**, Улуг-Хем ыяш үлетүр ажылагыйының чолаачызы **В. Г. Зайцев**, «Күш-ажылчы шылгарал» дээш медальдарны «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалыкта салбырының слесарь **Ш. Д. Саая** биле Улуг-Хем ыяш үлетүр ажылагыйның пилорамщиги **Н. С. Лопсан** олар алган.

Бистин корр.

ПАРИЖКЕ УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

ПАРИЖ. (СЭТА-ның тускай корр.). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Франция Республиканың Президентизиниң албан-хүлээлгезин түр күүседип турар, Сенат Даргазы А. Поэрге апрель 5-те барып, ужуражып чораан.

Франция Республиканың Президентиэи Жорж Помпидуунуң мөчээни-биле холбаштыр совет улустуң кажыыдалын А. Поэрге ССРЭ-ниң күрүне төлээлериниң баштыңы дамчыткан.

Боттарының аразынга болган беседага Н. В. Подгорный биле А. Поэр Совет Эвилелиниң болгаш Францияның аразынга кады ажылдажылганы улам хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле санал-оналың илереткеннер.

Н. В. Подгорныйны ССРЭ-ниң Францияда элчини С. В. Червоненко болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының дузалакчызы В. В. Кортунов олар үдеп чорааннар.

Апрель 5-те Н. В. Подгорный Францияның Национал хуралының Даргазы Э. Фор-биле ужуражкан, ооң-биле беседалашкан.

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ РСФСР-ДЕН СОҢГУЛДА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КРАСНОЯРСКИНИҢ СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ КОМИССИЯЗЫНЫҢ СОСТАВЫН БАДЫЛААР ДУГАЙЫНДА

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«ССРЭ-ниң Дээди Совединиге соңгулда дугайында дурумнуң» 47, 48 болгаш 49 чүүдериниге үндезилээш, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Националдар Совединге РСФСР-ден соңгулда талазы-биле Красноярскиниң соңгулда округунуң комиссиязының составын ажылчы чоннарның хой-ниити организацияларының болгаш коллективтериниң дараазында төлөлекчилери составтыг кылдыр бадылаар:

Соңгулда комиссиязының даргазы Иван Иванович **Шальков** — «Сибтяжмаш» заводтуң ажылчыларындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан, Красноярск хоорай.

Соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы Алексей Александрович **Томтосов** — Бүгү-эвиледдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Якут область организациязындан.

Соңгулда комиссиязының секретары Полина Георгиевна **Макеева** — Красноярск крайның коммунистиг организациязындан.

СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ:

Николай Абрамович **Аллилуев** — «Алданзолото» комбинаттың ажылчыларындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан, Якут АССР.

Лидия Ильинична **Кашина** — «Красноярскиниң күрүнеиниң педагогика институдунуң студентилериниң, профессорларындан болгаш башкыларындан.

Сергей Дамбаевич **Киров** — Профессионалдар Эвиледелиниң Тыва область Чөвүлелинден.

Ольга Борисовна **Кокова** — Сорскиниң молибден комбинадының арыглал фабрикаазының ажылчыларындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан, Красноярск крайның Хакас автономнуг облазы.

Галина Павловна **Кононова** — Якут АССР-ниң Орджоникидзе районунуң «Булгуниях-ский» совхозунуң ажылчыларындан, кодээ ажыл-агыйның специалистериниң болгаш албан-хаакчыларындан.

Владимир Николаевич **Румынин** — Красноярск крайның Партизан районунуң «Советская Сибирь» колхозунуң колхозчуларындан.

Валентина Бодагановна **Чадамба** — Тыва АССР-ниң «Көк-Тей» совхозунуң ажылчыларындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Нина Савельевна **Черная**—Красноярскиниң химиктиг волокно кылыр заводунуң ажылчыларындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ

МОСКВА, 1974 чылдың апрель 5.

АПРЕЛЬ 20—КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

ҮЛҮҮН КИИРГЕННЕР

Пролетариаттың улуг баштыңчызы В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң 104 чыл болур оюнга турааскаатка апрель 20-де болур Коммунистиг субботникче үнер албан организациялар, бүдүрүлгелер коллективтери болгаш чурттакчылар хой болганын база ынчан хары угда мөөңү-биле ажылдаарынга таарымча чок аңаарын барымдаалаш, Кызылдың субботник эрттирер штабы чамдык коллективтерни оларның киирип келген савалын ёзугаар апрель 6—7-ниң хүннеринде субботник эрттирерин чопшээрээн.

Республика наймысалының Улуг-Хемни кежир көвүрүүнүң чанында сесерлиинге чаагайжыдылга ажылдарынга дыка хөй коллективтерден келген кижилер апрель 6-да баштайгы үнүүшкүнү кылганнар. «Тыва коммунэнергонуң», Тыва электри четкизиниң, хоорайның чамдык эмнелге албан черлериниң, чер ажылдары кылыр тудуг эргелелиниң, күрбанктың, хоорайның септелге-тудуг эргелелиниң, Садыг министерствозунуң болгаш респотребсоюз баазаларының, прокуратураның, Кызыл-садыгның болгаш оске-даа черлериниң ажылчын, албан-хаакчылары оларның аразында бар.

Ол-ла албан организация, бүдүрүлге черлериниң ажылдакчыларының бир чамдыызы бөгүн база субботникти улам-чылаар болгаш Кызылда Күрүнеиниң башкы институдунуң студентилери, республиканың аңныыр ажыл-агый эргелелиниң болгаш оске-даа коллективтериниң төлөлекчилери оларга каттыжар. Оон-биле Коммунистиг субботниктиң эгеан салдынган.

БИСТИҢ КОРР.

АЛДАН-МААДЫРЖЫЛАРГА БАЙЫРЛАЛ БОЛУР

Коммунистиг субботникти күш-ажылдың байырлалы деп бүгү совет кижилер чугаалажып, ол часкы байырлалды улуг болгаш чаагай үүле-ишти болдуруп чаңчыккан. Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери Кызыл субботага бедик кедүрүүшкүнүүг белеткенин турар. Совхоз бүдүрүлгеанинің бүгү адырлары — хойжу болгаш хову бригадаларының, сүт-бараан фермаларының, тудугжуларының, МТМ-ниң, өске-даа коллективтериниң апрель 20-де кылыр ажылдары тодараттынган. Коллектив, суур бүрүзүн уштан баштаар кижилер Коммунистиг субботникке идепкейлиг киржиринче чоп ортузунга суртаал ажылын күштелдирбишаан. Ол хүн 286 кижи, 10 автомашина, 12 трактор ажылдаары көрдүнген. Ынчалза-даа аңаа чедир кижи саны, техника күжү немежи берин болур. Менгүректе хойжу бригаданың малчыныары С. Ашактың кыштаанга бир чурттадга бажыңын тудар, Шат, Чодураалыг-Сайыр, Шекизээр, Чечектиг, Оргу-Шөл бригадаларының хойжулары бирээзинге-ле 300 баш хой киирер чаа кажааларны тудун кылыр. Ол кажааларны кылганының ниити ортээ 965 рубль болур.

Алдан-Маадыр суурга хой кыргыыр пунктуну тударын база көрген. Ол пунктуга электрилиг 36 агрегат ажылдаар. Ол ышкаш дөрт өрээлдиг бажыңны оскээртен көжүрүп эккелгеш, суурга тудар. Аңаа кызыл-булуң, аалчылар өрээли болгаш баш таарар чер турар. Сут-бараанның Ак-Даш, Ортаа-Тал фермаларының база сагбас инектиң Сарыг-Булун фермазының ажыл-ишчилери кажаалар, чурттадга бажыңнары септеп, өске-даа ажылдарга киржирлер.

Бора-Тайга, Алдан-Маадыр, Ак-Даш суурларның чаагайжыдылгазын кылын чорударын көргеш, шет кезиин, сөөртүрүнге ийи лесовозту, бир чүк автомашиназын быжыглаан. Субботник хүнүнде кылыр тудутларга хереглеттинер материалдарны объектилерже сөөртүп эгелей берген. Ол хүн хову турлагларының ажыл-ишчилери күш-ажылдың байырлалынга киржир. Механизаторлар, суггатчылар чер аңдарар, идиртээр часкы суггарыла чорудар ажыл нормаларын 115—130 хуу харын оон-даа бедидерин хүлээнгеннер.

Кызыл субботаның хүнүнде күш-ажылчы кижи бүрүзү 2,7 рубльден эвээш эвес ажылды кылын бүдүрер. Ол хүнде алдан-маадыржылар 2854 рубльдиг ажылын кылгаш, тоску беш чылдың фондузунга 1000 рубльди шилчидер.

Күш-ажыл байырлалының хүнүн бедик бүдүрүкчүлүг ажыл-херек-биле харылаар дээш чепсек-хереклерни, автомашиналарны, тракторларны, өске-даа чүүдерни белеп болдурары-биле совхоз дирекциязы, партком, партия эге организациялары профвилелдиг ажылчын комитеди, месткомнар, салбырлар башкарыкчылары, бригадирлер, фермалар эргелекчилери чорудун турар.

Х. МОНГУШ,

Чөөн-Хемчикте «Алдан-Маадыр» совхозтуң директору.

Бөгүн—геологтуң хүнү

ГЕОЛОГ ВЛАДИМИР ЗАБЕЛИН

Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылының планнарын болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседиринге чедип алган чедишкиннери дээш Тыва АССР-ниң бөлүк геологтарын шаңнаан Чарлыкты номчааш, бир дугаарында Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шинчилел болгаанын начальнигини Владимир Иванович Забелиниң шаңнаанын көргеш, ол кайызы боор деп бодап ора, сактып келдим: республиканың Хүндүлел самбыразынга кирген мурнакчыларының аразында «Тываның казар байлактарын шинчилээринге төлептиг үлүүн киирип турар геолог» деп бижиктиг чуруктап көргеним кижи болду.

Геологтар дээрге оюа солун ажыл-иштиг кижилериниң бирээзи, үрүлчү-ле орантаңды кезин, кандыг-бир байлак дилеп, шинчилеп, чаа ажыдыышкын кылын турар ышкаш сагындырар, ынчангаш оларның-биле таныжыксаар, хоорежир күзел үүгүн келир. Геологтуң хүнү чоокшулап орда мөөң ол күзелим боттанып, үстүнде адааның хүндүлүг эш-биле, оон өөрү-биле таныштым.

Владимир Забелин—ада, езинниң соон салгаан геолог. Оон адазы Уралдың алдарлыг геологтарының бирээзи. Адачурттуң Улуг дайынының мурнунда-ла Күш-ажылдың Кызыл Тук орденин Бүгү-эвилелдиң өгбези Михаил Иванович Калининниң холдарындан хүлээн алган кижи. Дайын соонда ол чурттуң эң улуг химия комбинаттарының бирээзин директорлап турган. Аваазы база геолог-маркшейдер чораан.

Аныяк Забелин Свердловскиниң Вахрушев аттыг даг институдунга өренин турган, ийи чайын Тывага кээп практикалап чораан, бо оранга ынакшаан (түүле Тываның каас-чараш оранынга эвес, харын оон чараш кызынга база ынакшыг берген). 1961 чылда институтту дооскаш маңаа ажылдаар күзелин илереткен. Ол үеден эгелээш (1967-69 чылдарда Кубага ажылдап чораан үеаин санаваска) Владимир Иванович Тываның казар байлаан шинчилеп, республика үлетүрүнүң хогжүлдезинге бодунуң үлүг-хуузун киирип келген.

— Владимир Иванович — бедик мергежилдиг геолог+ деп, Тываның «Хүндүлелдиң демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының начальнигги Иван Иванович Корж чугаалап турар. Хову-Аксында кобальт байлааның курлавырын немей шинчилел тыварынга оон киржилгези улуг. Тожу районунуң Ак-Суг-да чес-молибден рудазы бар деп демдек турган. Салымныг геолог оон курлавырларын долузу-биле илередир дээш шинчилел ажылдарын үш чыл дургузунда удуртуп келгеш, ол байлактың ниити хемчээли үлетүр ажыглалынга киирип болур дээрзин бадыткаан. Эки организакчы эш Забелиниң хой-ниитиги ажыл-чорудулгазын база бедин-биле үнелеп турар бис.

— Забелин — могаг-шылаг чок ажылдаар кижилеонин бирээзи. Чамдык геологтар техника-биле «оңнежириндеп» аартыксынар, а ол ону үүле долузу-биле ажыглап турар эвес, харын чаартыкчы, чогаадыкчы ёзу-биле көрүп турар. Алмаа баштыг чер үттээр УПБ-25 деп станокту эде дерозш, оон бүдүрүкчүлүүн ийи катап бедиткен. Ёзулуг кижизиг кижи. Эш өөрүнге эптигэвилеп, сагыш човаңгыр, хүндүлээчел. Биче сеткилдиг. Бодунга бедик негелделиг, өскелерге үлегерлиг, бедик культуралыг. Хой тала билиглерлиг. Орнитология дээр, зоологияның куштар шинчилеп өөренир эртеминге база хандыкпылдыг. Тывада бар-ла куш бүрүзүн, оон аажы-чаңын, ол эки билир. Оларны чурукка тырттыргаш, диапозитив кылын алган. ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң эртем журналдарында оон куш дугайында ажылдарын парлаан. Экспедиция коллективтинде кончуг хүндүлелдиг. Ону партия эге организациязының секретарынын оралакчызынга соңгааны таварылга эвес — деп, оон кады ажылдан келген эки геолог-геофизик Юрий Иванов кысказы-биле ындыг характеристиканы бергеи.

Геолог Владимир Забелин дугайында сонуургаан кижилериниз бүрүзүнүң чугаазы ындыг болду.

Чер карарын эгелээрге, Шаншал сыныга шинчилел ажылы кылыр бөлүк-биле чоруптарынга эм ол белеткенин турар.

— Геологтуң хүнүн таварыштыр чүү чугаалап болур силер, Владимир Иванович?— деп айтырдым.

— Мээң демдеглээр чүүлүм чазактың шаңналы дээрге мээң сагынмаанымы болуушкын болду. Ону бүзүредир дээш меңээ берген чаа даалганы канчаш чедишкиниг күүседир дугайын бодап турар мен. Эрткен чылдың шинчилелдериниң түүнелдери мени база өөрүп турар. Бистиң бөлүүвүс 180 муң хире рубльдиг орулгазын киргеши—багай эвес көргүзүг дээр мен—деп, ол чугаалады.

Ооң-биле чугаалашкаш, геологтар кандыг буянныг, харыысалгыг үүле бүдүрүп турарынга чайгаар-ла чоргаарланып келир болду. А Владимир Забелин оларның төлептиг төлөлекчизи.

О. ПРГИТ.

ЧУРУКТА: В. И. Забелин

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ТУДУГ-ЛА ТУДУГ

Красноярскиниң тудуг училищезин доскаш, Кызылдың № 14 механизация эргелелинге кээп ажылдай берген мен. Оон бээр ийи чыл ажып тур. Ол үеэнин иштинде «Кызыл тудуг» тудуг эргелелинин чаа тудугларынга колдуунда шуптузуунга ажылдадым. № 4, 5 микрорайоннарда чаа беш каът улуг панельдиг бажыңнар тудуунга, бүрүү-биле ажыглалда кирген № 12 кварталдың бажыңнарының тудуунга, ам Министрлер Чөвүделинин, чаа театр бажыңнарының тудуунда краннарның солукчу башкарыкчызы боон ажылдап тур мен.

Кранның кабиназында Кызыл хоорай шупту көстүп чыдар. Ийи чыл бурунгаар бизин бөгүнгүзүнге бодаарга чаа хевирниң бедик бажыңнары эвээш тургулаан болгай. Ам көөрге ажыглалда киргилээн чурттарга бажыңнарының, эмнелге комплекизинин, бүдүрүлге тудугларының соңгалары хүнге чайынаан, ак, кызыл, сарыг өнери хоорайны аян кирген, бедин кончуг сунуп үнүлей берген тургулаар. Ында-мында тудугларның дээрже чүткүткен дег көдүрүп турарын кранның бедик кабиназында хүн бүрү эскерип болур. Хоорайның мырынай төвүнде Министрлер Чөвүделинин база Күрүнеин хөгжүм-шин театрының чаа тудуглары ийи чыл бурунгаар үгле дөжээ салдынган турду, ам дөрт каът чедип, хевир кирди. № 4, 5 микрорайоннар, эмнелге, телевидение төвү-биле кады хавак кырын хевир кирген. Кайнаар-даа көөрге бистин краннарывыстың шиштегер «думчуктары» долганып, тудугларның кырынче туйбу, хоютку, соңга, дээвирлер көзенектерин көдүрүп турары чоргааранчыг.

Чаа-да алдан харлап турар чалыы хоорайывыстың хөгжүүрүнге, чаагайжыырынга бистин, тудугжуларның үзүүвүс улуг. Кызылдың чурттакчылары, аныяк-чаш салгалы эптиг, бо үениң бүгү коммунал херекселдери-биле дериттинген бажыңнарга чурттаарын, ажылдаарын, өөренээн, дыштанын дээш бүгү аргамергежилиристи бээр бис.

А. САГДАЙ,
№ 14 механизация эргелелинде кран башкарыкчызы.

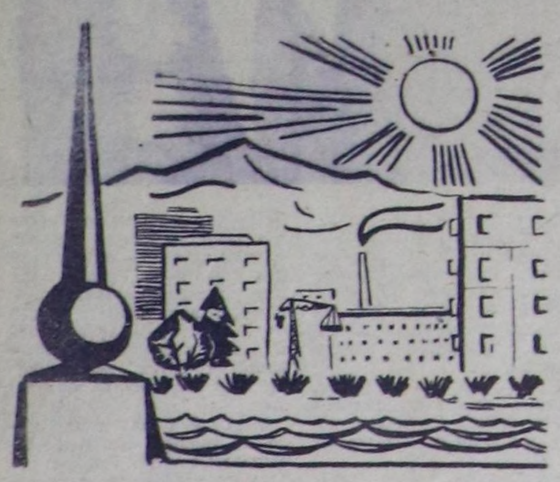

«Азияның төвү» деп чураан чурук.

КЫЗЫЛЧЫЛАР ЧУГААЛАП ТУР

М. БИЧЕ-ООЛ, ТДЛТЭШИ-ниң улуг эртем ажылдакчызы, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы:

Эн-не баштай Кызыл хоорайга (ынчан Хем-Белдиринге) 1926 чылдың күзүнүнде келгеним ол. Ынчаарда Кызылга чуртталга болгаш чамдык албан черлериниң чаңгыс каът башыннарындан аңгыда, ийи каът үгле чаңгыс бажың бар. Тыванын Араттың Революстуг Намынын Төп хораазы (комитеди) анаа турган. Ында ам «Тувинская правданың» редакциязы туруп турар.

Ол шагда көдээден чаа келген кижиге ийи каът бажың дээрге Кашпалдың чалым хаязы дег, тоолда чүве ышкаш, дээрде шаштыккан Сүмбүр-Уула сагышка кирип кээр турду. Ыштыг-бустуг чавыт өгге чурттап чораан бүдүүлүк арат кижиге ийи каът бажың ынчаар сагындырбас ужур чок, ону ынчаар магадаваскаа арга чок. Оон ынай арат чонга ады-сураа үнген, кылганы чараш-даа хүрен-бажың амгы «Шын» солуннун чаа бажынының орнунга турган, совет хамаатыларның бажыны, нам сургуулдуның болгаш эге чада школазының (ынчаарда пионер школазы деп-даа адап турган) чаа туттунган чаңгыс каът бажынындан өске, улуг бажыңнар чок. Нам, чазактың чамдык харыысалгалыг ажылдакчылары, сайыттары, албан-хаакчылары өглерге чурттап, албан хаап турганнар. Бажыңнар аразында улус аргыжар чазаглыг орук-даа чок, куруг-ла хараган, чашпан-сиген үнүп, элезин-довурак сүстүп чыдар хоорай турду. Ол үеде совет хамаатыларның чаңгыс клуву ндан өске, спорт, оюн-тоглаа, кино-театр, шин-концерт көргүзер культура черлери кайда дээр силер.

Кызыллың шаандагы байдалы амгы үеде чап-чаа-ла тургустунуп эгелеп турар суурлар ышкаш сагындырып кээр-дир.

20 чылдарда ийи-чаңгыс каът ыяш бажыңнары-биле кайгадып турган Хем-Белдири ам 5—6 каът даш, туйбу, эптеп тудар панель бажыңнарлыг чараш, каас Кызыл хоорай боон кайгадып турар апарган.

Найысылалдың он ийиги кварталын ап көрээл. Бешбеш каът чурттарга бажыңнары, чаа школа, ясли-сад, уруглар магазини—чугула тудуглар шупту бар. Ол кварталдың чаагайжыды туттунган бир квартиразында бистин өг-бүдевис база чурттап турар. Бистин хоорайывыска чоорту тос-он каът бажыңнар туттунары чугаа чок.

Чогаалчы С. Пюрбюнүн дараазында одурларын сактып кээр мен.

Мактавадым, хөөретпедим.
Бар-ла турган шыным олдур.
Көвей, өөрү хоорайлар дег,
барык ындыг,
Хөөнү сынныг, чоргаар,
чараш хоорай чүве.

А. ТИХОНОВА, Кызыл хоорайда хамааты байдалының актылар бижидилгезиниң бюрозунуң эргелекчизи:

Кызылывыс бо чылдың августа алдан харлаар. Салаа базып санаар болза хөй ышкаш сагындырар-даа болза, хоорай назыны-биле алырга эвээш хуусаа ышкажыл. Найысылал Кызылда он-он школалар, өөредилге черлери, ясли-садтар бар.

Ол шынап-ла чалыы назынның, аныяк-өскеннин хоорайы болдур ийин. Бодап-даа көрүнер. Чыл бүрү Кызылга чеже чаа өг-бүле, бичии чаштар немешпейн турар дээрил. Үгле бо чылдың бирги кварталын ап көрээл. 169 аныяк өг-бүле Кызылдың чурттакчыларынга немешкен. Оларның аразында ангы-ангы нацияларның төлөлекчилери киргенин чугаалап болур. Ужудукчу Александр Сагды-биле Кызылдың уран үүл училищезинин сургуулу Чечек Кудажы, Кызылдың комплекстиг төлевилел салбырында төлевилекчи Борис Шангыр-оол биле күрүне филармониязында Ольга Кудинова, кижизидикчи Галина Селина биле Владимир Головкин дээш хөй-хөй аныяк өскеннер өг-бүле тутканнар. Хүн бүрү-ле хөй санныг аныяк өг-бүлелер үндезилеттинип, оон-биле чергелештир найысылалдың чаа хамаатылары—бичии чаштар төрүттүнүп турар. Бо чылдың эгезинден бээр эрткен үш айда бистин ХБАБ бюрозу 349 бичии чаштарга төрүттүнгенинин дугайында херечилелдерни тывыскан. Лидия болгаш Владимир Реперчуктарның аныяк өг-бүлезинге олларның баштайгы оглу төрүттүнген. Оолчугашты Володя деп адап алганнар. Климентий болгаш Нина Эртинелернин аас-кежиктиг өг-бүлезинге чаа кижи немешкен. Бо чылдың март 7-де төрүттүнген оларның дун оглун Тимур деп адаан...

Силерге аас-кежикти база катап күзедивис, найысылалдың чалыы назыны!

Зина КУУЛАР, Кызылдың башкы институдунуң студентизи:

Бистин институттуң хөй кижилиг улуг өг-бүлезинге бо өөредилге чылында бирги күрсчу өөрүм-биле кады кирген мен. Физика-математика факультединин бирги курузунда үүс чыгам кижи өөренип турар бис. Оларның хөй кезии Тыванын ырак булуннарында малчыннарның болгаш совхозтар ажылчыннарының уруглары.

Бистин ада-өгбевис дээди эртем чедип алыр, магалыг чаагай дерилгелиг улуг институтка өөренир, чаагайжыды туттунган ниити чурттарга черинге чурттаарын сагынмайн чораан болбайн аан. Ам оларның уруглары бистер дээди болгаш ортумак түскай өөредилге черлеринде соругдалывыс ёзуугаар өөренип, чурттувуска, чонувуска билигмергежиливисти бараалгадырынга белектеп турар-дыр бис.

Кызыл — студентилер хоорайы. Үгле бистин институтта безин тос үүс чыгам кижи өөренип турар. Оларның аразында тывалар, орустар, украиннер, буряттар, грузиннер дээш кандыг-даа нацияның төлөлери бар. Бистин курста безин орус, тыва өөрүмден ангыда хакас, татар, грузин, чуваш ооллар, кыстар кады өөренип турар бис: Наташа Самойленко, Зина Ранбаева, Ооржак Тюлюштээр, Сергей Кол, Варшам Маробян... дээш бо даңзыны амдаа уламчылап болур.

Кызылдың башкы институдун доскан кадрлар республиканың школаларында, партия, совет ажылдарда чедиишкинниг ажылдап турарлар. Бистер, институттуң амгы студентилери, найысылалывыстың, институдувустуң ат-алдарын сыкпайн, төлептиг кадрлар болур дээш бүгү күжүвүстү салыр бис.

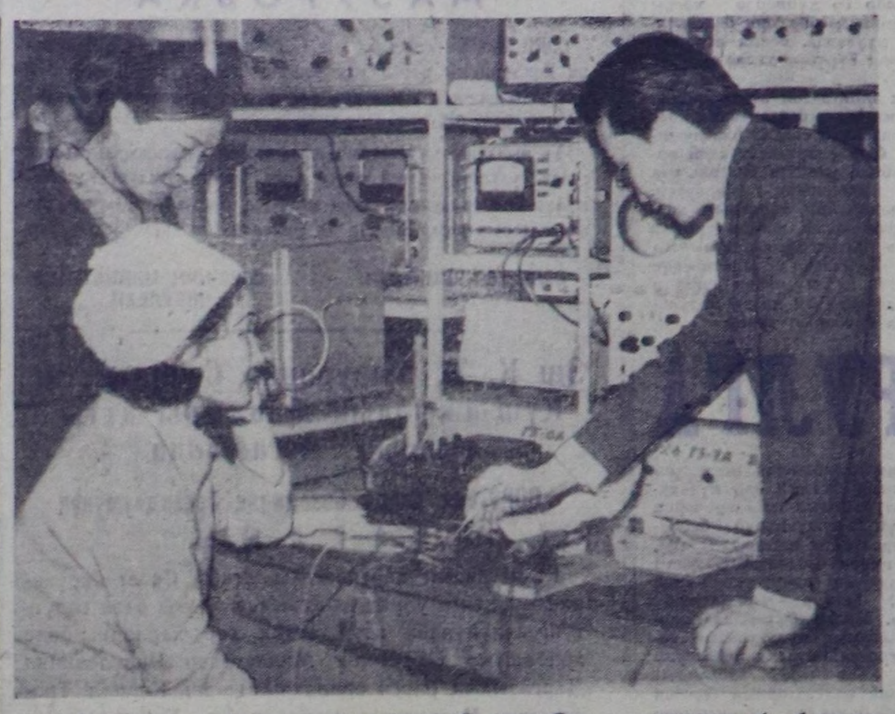

Найысылалдың Ленин шөлүнче өөрүнген, күрүнеиң башкы институдунуң аудиторияларынга болгаш лабораторияларынга кичээлдер эртенгиниң сес шактан эгелээш уламы бээр. Келир үениң башкылары дыл-литература, төвгү, биология болгаш химия, физика, математика талазы-биле эртемнерни шиңгээдип ап турарлар. Үстүнде чурактан физика кафедразының башкызы Маадыр Ондарның радиоэлектроника лабораториязында кичээл эрттирип турарын көрүңер.

Кызылда үжен ажыг ясли-садтар ажылдап турар. Ында келир үеде коммунизмниң тургузукчулары 4 муңдаң хөй аныяк салгакчылар кижизиттинип турарынга хоорайның чурттакчылары чоргаарланып, оларның чаагай чоруунга ажыл-ижин өргүп турар. Ортузунда чурукта найысылалдың № 4 уруглар садында хөглүг чаштарның ойнап олурарларын көргүскен. Чаптанчыгларын, чараштарын магадаңар.

Уран үүл училищезинден ыры-хөгжүм үстүр эвес. Ыры-биле чалыы назын кажан кеззэде кады чоруп, күзел-солунту чалгынныып чоруур ышкажыгай. Адаанда чурукче кичээнгейиңер хензиг када салыптыңарам. Бо дээрге Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Иван Григорьевич Мининге удурткан улусчу хөгжүм херекселдериниң оркестриниң бир бөлүү-дүр. Ук оркестр үгле бистиң республиканда эвес, а Сибирьде ат-алдарлыг.

А. СОДУНАМНЫҢ фотолары.

КЫЗЫЛ

Чодураанын суг дег чечээн
Чажын орта өруп турдум...
Чогуй берген ынакшыл-даа
Чоргааралды үгленипчик.
Кажан кеззэ чарылбайн,
Кады чурттап чоруур кылдыр
Кызылга кээп йөрээттивис
Кыстар, ооллар хоорайы бо.
Ийи хемниң белдири дег
Идегелдиг аас-кежиин
Үүс-үүс чүрек хаңызынга
Үгленп доннаар өргээ-дир сен.
Чалгыг-биле чалгыг сүржүп,
Улуг-Хемни ылгыннадыр.
Чалыы чараш Кызыл хоорай
Улам хөгжүп, бисти өөртүр.

Д. МОНГУШ.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

Совет Тыванын найысылалы Кызыл —Сибирьниң аныяк хоорайларының биргээзи. Ол 1914 чылда үндезилеттинген. 1920 чылда аңаа 102 бажың, 740 чурттакчы турган.

1918 чылдың январь 21-де Тывага эң баштайгы ажылчын депутаттарның Соведи Кызылга тургустунган. 1919 чылдың август 16-да А. Д. Кравченко биле П. Е. Щетинкининиң армиязының кызыл партизаннары чидиг демиселдиң түңнелинде ак дээрбечилерниң улуг отрядын бо-ла хоорайга чылча шалкан.

Кызыл 1922 чылда ТАРның найысылалы апарган болгаш 1928 чылдан эгелеп даш тудуглар туттунуп эгелээн. Оон чурттакчы чону 1935 чылда он муң четкен.

Найысылалдың Ленин кудумчузунда Чазак бажыңы 1943 чылда классиктиг хевирге туттунган.

Кызыл — чалыы назын хоорайы. Үгле студентилер, сургуулдар, өөренгичилер саны 17 муң кижи чедип турар. Кызылга бирле дугаарында башкы училищези 1945 чылда ажыттынган. Кодзэ ажыл-агый техникуму (1964 ч.), эмчи училищези (1948 ч.), политехниктиг техникум (1964 ч.), уран үүл училищези (1969 ч.) болгаш оон-даа өске ортумак өөредилге черлери ажыттынгылаан.

1952 чылда баштайгы дээди өөредилге чери — башкы институду ажыттынган болгаш 1956 чылдан эгелеп, хөй факультеттиг башкы институду апарган.

МЭЭҢ ААЛЫМ

Ак-көк хемнериң чурту — Совет Тыва акы-дунма найыралга эргелеп, чаартыдганың болгаш шалыг иштин автономнуг республиказы болуп турар. Ооң найысылалы —чалыы, чараш Кызылды билир сен бе? «Билир мен, дыңнаан мен, ынчалзажок чүс катап дыңнаарының орнунга чаңгыс катап көрүп алыры эки» дээр боор силер. Ол шын, эргим өңнүк. Мээң Кызылымче буурул Саянны ажыр, булуттарны эгелеп, ылгын «ЯК-40-де» ужудуп ор силер.

Чалгын адаанче көрем, өңнүк. Чалыы, чараш Кызылым бо-дур. Каа-Хем-биле Бии-Хем каттышкаш, кайгамчыктыг Сибирьнин хайым күштүг Енисейн тургустуган чери. Ийи хемниң белдиринде, ийи дакпыр орденниг Тыванын найысылалы — найыралдың, ажыл-иштиг, аныяк назынның хоорайы — мээң аалым бо. Олче кирген оруктарда машиналарның хөйүн, Абакандан, Абазадан, Ак-Довурактан, Нарындан, Сарыг-Септен, Мөңгүн-Тайгадан болгаш кожавыста Моол Арат Республикадан-даа келгеннери бар боор. Бии-Хемниң олбо талазында дагларда «Ленин», «СЭКП-ге алдар!» деп бижиктерни көр. Бо сөстер—бистиң шуптувустуң эң ынак сөстеривис.

Самолёттуң чадазынга үнүп келгеш:— «Экии, Кызыл!»— деп, сымырандың. Сээң мендиңге харыы кылдыр хоорайымның чай, кып чок ажылдап турар чечек өстүрер черинге тараан, хоорайымның ады ышкаш, өңнүг чечекти сеңээ сунайн. Бо өңге тывалар таан ыяк. Ынчангаш, Кызыл тук, Кызыл сылдыс, Кызыл Шөл деп сөстерге кызыл тынывыс дег ынак бис. Сериин салгын бажың дүгүн сыйбап тур бе? Ол—Кызылдың хөглүг салгынының силерни «Өргээвисче кирип моорланар!» — деп, чалап турары ол-дур. Мээң черимниң дээри-биле өңнеш «Волгага» олурувут, өңнүк. Аът болган-болза че? Ажырбас. Аътты душкан-на районга баргаш, чыраа, саяк, челериндаа мунуптар сен. А бир эвес күзээр болзунза иви, теве, сарлыкка-даа адактаптар мен...

Ийе, ол бедип турар телевидение сургазы-дыр. Мээң аалымның чону «Орбита» дамчыштыр Москванын дамчыдылгаларын көрүп турар.

ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, чогаалчы, партияның болгаш хөй-ниитиниң көскү ажылдакчызы Салчак Тока кудумчузу бо-дур. Ийе, ийе «Араттың сөзүнүң» автору. Маңаа доктаптаадыңар че? Канчап баар боор, чолаачы, доктаай дүжүцерем... Шында-да бо хавак кырындан дөка эки көстүр хоорай-дыр. мон.

Бистиинде бөгүн кандыгдаа байырлал эвес. Кызылчыларның ажыл-ижинче далажып чоруп турары ол-дур. Аныяктар че? Аныяктар-биле арбын, чалыы назын хоорайы-ла болгай. Шуптуу 16 школалар бар, а өөреникчилер саны 10492 кижи. Күрүненің башкы институдунда, тускай ортумак 8 өөредилге черлеринде 6500 ажыг студентилер, сургуулдар өөренип турарлар. «Коммунизм—делегейниң чалыы назыны, ону аныяктар тургузар» деп кайгамчыктыг, өттүр сөглээн чугаа бар ышкажыгай, орта мээң хоорайымның амыдырал, ажыл-ижи дүгжүп турар. Амгы үеде хоорайның бүгү девискээрин 12 микрорайонга үскен болгаш барыкла район бүрүзүнде ясли-садтарда бистиң салгакчыларывыс — чаштар-биле ужуражып болур бис. Улуг-Хемниң эринде чаптанчыг чаштарны кижизидикчи башкылары агаарладып чораанын көрдаан.

Автобустар че? Арбын-на харын, ынчалзажок сонуургаңчыг үүве ында ажылдап турар кижилер деп бил. Пассажирлер АТБ-зинде коммунистиг күш-ажылдың үш, ол бедик ат дээш түржүп турар 20 ажыг бригада бар. Оларның аразындан аныяк чолаачылар В. Белый, В. Бойко оларны адап болур. В. Бойконун автобузу нефтебаазаже эртип чыдары ол-дур. Чүүк машиналарының, бензовозтарның хөйүн көрем. Оларны база-ла мурнакчы кижилер башкарып турар. Бирээзи дуу ол эрте берди. Ол машинаны П. Селезнев— № 2 АТБ-ниң чолаачызы башкарып чоруур. Ол база ооң өөрү И. Иванов, К. Осипцев, Н. Кулагин, Б. Марков ам онгу беш чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Ындыг кижилер Кызылда он-он.

Ол шын. Аныяктарның аныяк хоорайы үүве. Чалыы назынның хоорайы болганда ооң келир үеэнге, хөгжүлдеэнге бүзүрээр, чоргаарланыр апаар. Аныяктар— хоорайымның күр күжү. Найысылалдың заводтарында, фабрикаларында, комбинаттарында болгаш өске-даа бүдүрүлгелеринде социалистиг чарыш калбарган. Совет Тыванын 30 чылын күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээш, хөй-хөй нацияларның оглу, кызы шалыпчы эзлчегде ажылдап турар. Хоорайның ол-бо кварталдарында бедип үнүп олурар чаа тудугларны көрүп тур боор сен. Ында ажылдап турар тудугжуларның аразында коммунист Мария Сафронованың, Нина Оюнун комсомолчу-аныяктар бригаларының штукатур, маляр кыстарын-даа таныштырын болур мен. А төөте бедип орар бажыңнар бе? Ол—Министрлер Чөвүделиниң бажыны-биле 800 олуттуг чаа хөгжүм-шин театрыдыр. Ооң оң талазында «Кызыл» деп аалчылар бажыңдыр. Аңаа доктаар силер. Чапында —хооркомнуң, хооркүүскомнуң бажыңы. Кырында тук киискээн, тыва өг дег оваадайлыг бажың чазак бажыңы деп дем-не чугааладым. Ооң ындында эрик кыдында ак согун «Азияның төвү» деп тураскаал-дыр. Ооң адаанда кызыл партизаннар тураскаалы үүве. Солун, солун харын өңнүк. Азияның төвү бо улуг диптиң кандыг-бир өске чуртунда эвес, а Россияның зыяк распубликазының найысылалында болганынга үгле кыялчылар эвес, өске-даа кижилер өөрүүр үүве.

Ынчанмайн канчаар. Бис база Москвага боттарывыстың аалывыска дег бис, а силер Кызылга база-ла ындыг болур силер. Хөгжүм-шин театрынга В. Шекспириниң «Ромео биле Джульеттазын», удавас чалгый бээр Саян далайның дүвүнге базырыктар казын турган аныяктар дугайында К. Кудажының «Далай дүвүнде даңгына» деп шиизин кады көөр бис. Тыванын күрүне филармониязының «Саян» ансамблиниң концертин-даа көргей бис.

Мурнакчыларга базым бүрүзүнде, барган-на черлериңге ужуражыр силер. Улуг-Хемни өрү-куду селгүүстээр теплоходувустуң капитаны М. Ашак-оол, чемненир черивистиң ажылчыны Ч. Куулар база мурнакчылар. Солуннарга мээң Кызылымның дугайында бижиир мен дидинер. Силерниң ол бижээн үүлүүнерни типографияның мурнакчызы О. Блинова өрүүр. Бо бүгү мурнакчылар—шупту ак сеткилдиг, ажыл-ишчи, аныяк кижилер үүве.

Чурттакчы чону өзүп турар хоорай бо. Ам ында 69,5 муң кижи бар, а 1980 чылда 80 муң ажар. Бир чылда-ла 1800 кижи немежип турар. Ынчанганда чаа-чаа чурттарга бажыңнары хүн бүрүде немежип турары-даа ол. Оо, удавас туттунар улуг тудугларның кайызын ол дээр. Оода чамдыгынын адаайн. «Кызыл» деп аалчылар бажыңының Ленин кудумчузунче талазынга чеди каът, а эртем-шинчилел институдунуң ховуже көрүнген талазынга туристерниң аалчылар бажыңнары туттунар. Оон аңгыда 500 томнарлыг библиотека, чурукчулар, шиоверлер бажыңнары, автовокзал, универмаг, улуг кинотеатр, национал аъш-чем ресторану дээш хөй-ле тудуглар немежир. Хоорайның чөөн талазынга че? Аңаа университеттиң хоорайжыгажы, 600 орунлуг эмнелге болгаш өске-даа чаа, чараш тудуглар бедип үнүп келир.

Ийе, ол Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг-дүр. Аңаа дыка ынак бис. Ол көвүрүгнү дамчыштыр найыралдың оруу Саян ажып, чурттуң улуг хоорайлары биле бистиң Кызылывысты тудуштуруп турар. Черле ынчан көвүрүгүнүң бирле онза утказы бар, ол аңгыаңгы эриктерни тудуштуруп турар ышкажыл. Бистиң улустарывыстың сагыш-сеткилин, чүректерин улуг Ленин каттыштырган.

В. СЕРЕН-ООЛ.

СОРУЛГАЛАР УЛУГ

Бистиң республикавыстың девискээри ындыг кончуг улуг эвес-даа болза, казар байлак талазы-биле Совет Эвилелиниң хөвөр дээн черлериниң бирээзинге санадып турар. Чоокну каш чылдарның мурнунда ээн чыткан черлериң казар байлаа шинчилеттинип тодараттына бээрге аңаа амыдыралдың кайы хире дүрген хөгжүп эгелээнин магадап чугаалажып турар бис. Ол черлерге амыдырал-хөгжүлденің эгезин салган кижилер геологтар-ла болгай.

Бөгүн геологтарның байырлалы. Ынчангаш бистиң ол могаг-шылаг билбес ажылыпчилеривиске байыр чедирбишаан, республиканың хөгжүлдезин дүргедедиринге оларның киирип турар үлүүнүн болгаш моон соңгааргы сорулгаларының дугайында каш сөс чугаалаксадым. Республиканың комплекстиг геология-шинчилел экспедициязының ажылдакчылары Тываның девискээрин болгаш оон ындыг-бүрү байлактарын ханызы-биле шинчилеп эгелээнден бээр бо чылын үжен чыл болур. Үге дээрге тыва улустың Совет Эвилелиниң акы-дүңма найыралдыг өгбүлезинге каттышкаанының соонда маңаа чүрт шинчилелиг калбак хөгжүлдеин алган. Тываның девискээри ооң мурнунда чылдарда шинчилеттинмейн турган деп чугаалап болбас. XIX үс чылдың ийиги чартыындан эгелээш, орус эртемденнер П. А. Чихачев, Г. Н. Потанин болгаш оон-даа өскелер кыдыг-кызыгаар болгаш хожуданган чораан бо черге элээн шинчилел ажылдарын кылган. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында база-ла шинчилел ажылдары чоруттунуп турган. Харын-даа Тываның даг-дүгү, кызыл дузу дээн ышкаш ховар түүлдерин ажыглап эгелээр талазы-биле чамдык күженишкиннериндаа үндүрген. Ынчалзажок оон түү-даа бүтпээн. Бо дээрге төөгү-дүр. Оны амгы үеби-ле деңнеп бодап көөр болза, Совет Тываның хөгжүлдезин дыка-ла шапкын бурунаарлаан. Каш он чылдар мурнунда араттарның чайлаглары турган Хову-Аксында болгаш Ак-Довуракта мөңмөн чурттакчылыг сайлыраңгай ажылчын суур болгаш хоорайның тургустунуп келгени база ол бүдүрүлгелерде ындыг-бүрү мергежилдиг хөй нацияларның төлөөлекчилериниң чедиишкиниг ажылдап турары маңаа тодаргай чижек болур.

Амгы үеде Тываның девискээри бүгү талалыг болгаш хандыр шинчилеттинген. Республиканың кайы-даа булуңнарында казымал байлактарның хөй боон турарының үжүрүндөн оларның шинчилел ажылдары дүрген чоруттунган. 1951—1962 чылдарда биске шинчилел ажылдары эң калбак хемчээлдиг чоруттунган. Оны боттандырарыңа чүрттүң эң-не эки белеткелдиг дээн шинчилел болгаш эртем организациялары киришкен. Бистиң экспедициязыстың геологтары тускайжыттынган организациялардың төлөөлекчилери-биле дөмнежип алгаш, ховар металлдарның болгаш минералдарының руда курлавырларын дилеп тодарадырыңа боттарының күжүн мөөдиээн турган.

Ол үеде Кара-Сугның барий-флюорит-демир холуксаалыг рудазы, Хову-Аксының кобальтылыг черлери, Тываның төп болгаш барының зоналарында мөңмөн суунуң курлавырлары, Дус-Дагның дузу, Кызыл-Даштыгның полиметалл рудалары, Ак-Довуракты даг-дүгүнүң курлавырлары чедиишкиниг шинчилеттинген. Ол ажылдарны геологтар А. С. Митропольский, А. А. Богомол, С. Н. Кондаков, Б. И. Штромило, А. Л. Лосев, Н. И. Корж, Д. И. Прохоров, В. Ф. Пролкунов, Н. С. Бухаров олар үреттүнелдиг, удуртканнар. Страдиграфия, тектоника, магматизм талазы-биле ажылдарны В. А. Кузнецов, Е. В. Владимирская, Т. Н. Иванова болгаш оон-даа өскелер боттандырып чоруткан.

1962 чылдан бээр бо үеге чедир республиканың бүгү булуңнары улам хандыр шинчилеттинген. Моон мурнунда билдинип турган ховар болгаш хөй металлдыг рудалыг черлериниң курлавырларын тодарадыры барык доозулган болгаш чаа черлер база тывылган. Оларның иштинден геолог эш А. К. Сибилевтин удуртулгазы-биле шинчилеттинип турар Саянның даг-дүгү рудазының тывылганы үүгле республика эвес, а бүгү-эвилел үжүр-дузалыг болган деп чугаалап болур. Амгы үеде ол экспедицияның ажылдап турар черинде 600 ажыг чурттакчылыг суур тургустунган. Ында эге школа, эмнелге чери, кызыл-булуң, библиотека болгаш культура амыдыралының оон-даа өске черлери ажылдап турар.

Саян сыннарында тывылган даг-дүгүнүң шынары Ак-Довуракты-ындан дудак чок болгаш курлавыры оон каш катап хөй болур деп санап турар бис. Оны шинчилээринің бирги эдчээн бо чылдың октябрь айга чедир дооскаш, ону Күрүне комиссиязынга бадыладып киирери коллективтиң мурнунда турып турар эң чугула сорулга болур. Эрткен чылын бо экспедицияның геологтары найгамчык күженишкиниг ажылдаан. Беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш калбарган чарыш болгаш республиканың моон соңгааргы шапкын хөгжүлдезин хандырар чаа бүдүрүлге чери тургустунар бо участоктуң идегелдиг перспективалары кижилерни чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирип турган. Ынчангаш Саян экспедициязының шинчилел ажылдарының планы 139,6 хуу ажыр күүсеттинген болгаш оон 835 мүн рубльдің намналгазы алдынган. Өске шинчилел партиялары база-ла чедиишкиниг ажылдаан. Чижээлээрге, алдынныг болгаш мөңгүн суглуг база ховар металлдарлыг черлериниң элээн курлавырлары тодараттынган. «Найырал» совхозтуң курган шөлдеринде болгаш одарларында чер иштинин сугларын илереткен. Бо хевирлиг ажылдарны моон соңгаар-даа үргүлчүлээр апаар.

Тодарадыкчы чылда шинтпирлээр айтырыглар-ла хөй. Чүүүн-даа мурнунда хөй күштү Саянның даг-дүгүн улам ыңай шинчилээринче мөөдээр апаар. Республиканың тудут материалдары бүдүрер комбинаттарының туттунуп эгелээри-биле чергелештир оларга херектиг чиг-эттің күрлавырларын дилеп тывар хүлээглелиг бис. Бо чылын Хайыракан дааның чугай дажын, Кара-Шаттың дой-довураан бүрүн шинчилээри көрдүнген. Чаа Шагаан-Арыг чоогунга тургустунар завод ол материалдарны холуй тургаш, пементини бүдүрер апаар. Керамзит дээр тудут материалының чиг-эдин Элегес-Аксының чоогунда Кызыл-Хавактан тыпкан бис. Ол черге заводту тударының белеткел ажылдары кылдынып турар.

Тываның геологтары боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны, ылаңгыя бешчылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг боттандырарына долу бүдүрелдиг.

Б. ОБРАЗЦОВ.
Тываның геология-шинчилел экспедициязының кол геологу.

Кызылдың политехникуму ындыг-бүрү мергежилдиг специалистерни белеткеп турар. Бо өөредилге чылында ында чеди салбырлар бар. Геология салбырының ийиги болгаш үшкү курстарында шупту 60 сургуул өөренип турар. Келир чылын ол салбырның сургуулдарының баштайгылары доозуп үнер. Олар бүдүрүлге практиказын эрткен соонда диплом ажылдары намгалаар. Амдыызында сургуулдарның мурнунда кол сорулга—өөредилге.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талаже) геология-минералогия эртемнериниң кандидады, политехникумнуң директору К. С. КҮЖҮГЕТ үшкү курстың сургуулдары Виктор МИХАЙЛОВ болгаш Сергей СТЯЖКИН оларны Хову-Аксының рудалары-биле таныштырып орары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

САЯНДА ЧЕЛЭЭШТИГ ДАШ

Делегейде эң улуг дээн Саян-Шушенская гидроэлектростанцияның 240 метр бедип үне бээр плотиназының амгы туттунуп турар чери Карлов кызаазы. Чер шинчилекчилериниң ол плотинаны тургузар деп санаалдаан үшкү вариантызы ол. Бирги вариант үге таарышпас болганын чугаалаш-даа канчаар, ийигизи ылап-ла суг адаанга баар черлериниң иштинде делегейде чок дээн мрамор (маны) даш байлактыг черлериниң бирээзи болганындан хүлээп алдынмайн барган. Мрамор казып тывар Кибик-Кордон үүгле бистиң чүртүвүста эвес, харын-даа делегейниң бүгү чүрттарынга билдингир болу берген. Чараш-каазының болгаш курлавырының талазы-биле ол солун. Канадага болгаш Японияга болгулаан делгелгелерге Саянның ол минералын специалистер бедин-биле үнелээн. Саянның ол кайгамчыктыг дажы-биле Волга-Саратов ГЭС-тің турбина залын, Москва метрозунуң станцияларының ханаларын каастап кылган. Автомобиль хоорайы Тольятиже ону элээн каш вагоннарга чүдүрүп чоруткан, Красноярск хоорайда чаа стадионну оон-биле каастаан. Ол бүгү дээрге Саян мраморунуң келир үедеги салым-чолунга бодаарга, далайга дамды-дыр.

Мрамор тывыштыг чери ажыглалга киирер талазы-биле чоруттунуп турар белеткел ажылдарының хемчээлинден ону көрүп болур. Ленинград, Одесса, Новосибирск, Красноярск болгаш өске-даа хоорайлардан кирген хөй санныг чагыглар оон кайы хире үне, ийин бадыткан турар. Ол кайгамчыктыг чараш даштыг саадып алыр чагыгны даштыкы чурттарның элээн каш фирмалары киирип турар. Ону Франция, Германия, Япония харын-даа бодунда сураглыг Каррар мрамору бар Италия безин ону садып алырынга беленин илереткен. Италияның ол мрамору безин бистиң акшавысче шилчидерге делегей садыынга бир кубометри-ле 250—350 рубль чедир үнеледип турар болгай.

Архив документилериниң бадыткан турарын ёзугаар алырга, Саян мрамору XVII үс чылдың ийиги чартыында-ла билдингир турган болгаш XIX үс чылдың төнчүзүнде ону казып тыварының баштайгы шенелдези кылдынган. Оон шала орайтады ол маны даштыг ус-тывышчы арга-биле казын турганының дугайында билдингир фактылар бар.

30 чылдар үеинде совет геологтар ол мраморнуң шинчилелин боттандырып эгелээн, ынчала-даа ону эчизинге чедиреринге Ада-чүрттүң Улуг дайыны шаптыктаан. Үүгле 1970 чылда геологтар Саян мраморун ажыглалга киирип болур кылдыр долузу-биле шинчилеп дооскан.

Енисейниң ол-бо эриктеринде даглар тутчу берги дөг чоокшулашкан черинде чойганнар аразында геологтарның Мраморный деп ажылчын суур чаптына берген турар. Оон-биле кожа даш үүрмектээр бункерлиг бүдүрүлге чери, ак хар ышкаш пирамидалар көстүп турар. Бо дээрге кончуг чугула тудуг материалы болур мраморну үүрмектен болбаазырадыр цех. Ол үүрмек даштыг Ханасиняның дыка хөй бажын тудар комбинаттары ажыглап турар. Чоогунда дагда хаялар шупту мрамор дажы. 800 метр хире бедик черден ол үнелиг тудуг материалын казып тыпкаш, даш болбаазырадыр заводче чорудуп турар.

Мраморлуг чер барык-ла 18 километр шөйлүп чоруткан болгаш оон ханызы ангы-аңгы. Амдыызында оон кайы хире курлавыры барын тодаргай санап четтикпээн, ынчала-даа геологтар мрамор мында херек кырында санап четпес хөй дээрзин ылап бадыткап турар. Ол ындыг болуру чугаажок, үүгле дизе, үүгле шинчилеп дооскан хемниң солагай эринде безин оон курлавыры 400 миллион кубометр чоокшулап турар. Бир эвес амгы үеде туттунуп турар Означенноениң даш болбаазырадып кылыр заводунуң күчүзү чылда-ла 300 мүн дөрбелчин метр ындыг-бүрү кылыглар деп төлевилелде көрүнген болза, Кибик-Кордонуң ындыг даш тывыштыг черинге тургустунар бүдүрүлге ийи мүн чартык чыл хиреде ажылдап болурун геологтар баш удур санап көрген. База бир солун факт. Заводтуң шуут-ла белен болган продукциязын кубометрлеп санаар болза, чуртта амгы үедеги мрамор тывыжындан ийи катап ажыг болур.

Саян-чурагайлар ол хире хөй-дүр. Бо мраморнуң каас-чаражын сөглеп четпес. Буурул Саян ол дашты 20 ажыг челээш өннүг кылдыр чаяаган. Бодап-даа көрүңерден: кылыны 1—1,5 см. чугаладып каан ындыг даш өттүр үүвелериниң дүрзү-хевири шил дег илдең күстү. Оон тургустунган структуразы эң нарын быжыг болганындан өске мраморларга бодаарга оон кадыгбыжыы ийи катап улуг, ынчангаш ол аар базыышкыннарны уун шыдаар. Кибик-Кордоннуң байлаа өске өөрүнден бустуучал эвес шынарлыы-биле база ылгалдыг.

Тоолда дег ындыг ол байлакче даг-даш болгаш эзимнерни таварты орукту туткан. Ол оруктап күүлүг автомашиналар аар хаяларны Означенное заводунга болбаазырадыр кылдыр сөөртүп дажыглаар. 1973 чылда улус ажыл-агыйынга чугула ужурдузалыг ук бүдүрүлгениң баштайгы эзлээн ажыглалга киирген. Ол ам баштайгы продукциязын бере берген. Оон ассортиментинде мрамор, гранит плиткалар, чурттун хоорай, суурларының чурттарга, албан болгаш бүдүрүлге ужур-дузалыг бажынарын шеверлеп, каастаарынга эргежок чугула өске-даа тудуг материалдары санаттынып турар. Чижээ, ол даштарны хирээлеп, үүредип турда тоглаан хоюндуган үнгеп даш далганың чугай кылырынга, каас-чараш цементиге, өннүг штукатурага хереглээр.

Бет цехтери 20 гектар черни эзлеп турар чуртта эң улуг дээн Означенноениң ол заводу — 1974 чылдың төнчүзүнде бүрүн ажыглалга киирер.

И. КУЛЕШОВ.

«Огни Саяны» солунуң редактору «Шын» солунуң чагыы-биле кылган.

ЧУРУКТА: 800 метр бедикте мрамор тывыжының карьери.

П. ДЕМЕНТЬЕВТИҢ фотозу.

МАСТЕР

Кобальтылыг Хову-Аксының соңгу рудниги. Куржаангы хаяларлыг бедик кожагарның баарында узун сыралардан бүдүнге олчаан бүдүүн когжап туруп кылган үш буттуг чер өрүмнээр суурга часкы хүнге чайынналып тур. Суурганын үш бүдүүн аразында бичии бажынчыгаштан ак-көк ыш көстүр—чер өрүмнээр бригаданың турар чери ол. Чер өрүмнээр «ЗИФ-650М» дээр электростаноктун деңдески хөөмейзиг даажы дыңналыр. Мастер Кенден Арапчаевич Хертек приборларындан карак албайн, рычагтар дамчыштыр демги станокту билдилиг башкарып тур. Кан хоолайлар чер иштинден үнзеле төнмес. Ам-на хоолайның ужу көстүп келирге, мастер ону доктаадыпкан. Халаннаан хоолайнын ол ужун улуг маска-биле ол-бо каккылаарга, шөйбек-шөйбек даштар көстүп кээп, черде дүжүп тур он. Чер өрүмнээр хоолайларның ол хоюглаан үүве ышкаш ындыг чыып үндүрүп келген даштарын геологтар керн дээр болду.

Керн бо бригаданың тып турар эртинези ол-дур. Кенден Арапчаевич демги даштарны гудуп көргүлээш, иштинде хүлүмзүрүй аарак:

— Керн-даа арбын үнүп кээп-тир. Бөгүн черле олчалыг болуп-тур бис. Чамдыкта берге-ле болгулаар болдур ийин — дей-дир.

Оон карыш хире ындыг шөйбек дашты алгаш, тайылбырлай-дыр:

— Мында кобальт бары көңгүс илдең-дир. Геологтар-биле кады хөй чылда ажылдап келирге, кижи ону шуут эндевес апаар боор-дур.

Хову-Аксында № 18 геология-шинчилел партиязының чер өрүмнээр мастери К. А. Хертек биле оон кады ажылдаар эжи Валентин Мельсиков олар боттарының күш-ажылчы ээлчээнде ынчаар ажылдап турар. Тоску беш чылдың эрткен баштайгы үш чылында чедип алган чедиишкиннери дээш Кенден Арапчаевич «Хүндүлелдин демдээ» орден-биле шаннаткан. Хертектин ажылдап турары А. Т. Пяткин удуртканы бригада март айда 270 метр чер өрүмнээр планныг онаалдазын март айның төнчүзүнге чедир он хонук бурунгаар ажыр күүсеп ыдаан. Бригадалар аразынга калбарган социалистиг чарыштын типлекчизи болуп, 50 рубльдин акша шанналын алган.

— Хертек бистин дээре ажылчыннарывыстың бирээзи. Кобальт комбинадының курлавырларын көвүдедиринин хереэнге хууда улуг үзүүн киирип турар кижи. Ынчангаш ону сески беш чылдың түпнелдерин ёзугаар чазактың бедик шанналы Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шанналаны таварылга эвес—деп, Хову-Аксында № 18 геология-шинчилел партиязының начальниги Ю. С. Самойлюк оон дугайында мактап орар.

О. КОРОДА.

Культура ажылдакчыларының республика хуралындан

Шынар болгаш дээштиг чорук—үениң негелдези

30 чыл болур оюн бо чылын демдеглээр Совет Тыванын ажыл-ишчилери партиянын XXIV съездизинин төөгүлүг шинтпирлерин амыдыралга боттандырар, тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртү чылының планныг сорулгаларын күүседир дээш сорук кирген ажылдап турарлар. Тываның культура ажылдакчылары үстүнде ажыл-керекке тодаргай үлүүн киирип турар деп. Тыва АССР-ниң культура министри **М. С. Хомушку** «Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге культура албан черлериниң ролюн бедидер дугайында» илеткелинге демдеглээн. Культура албан черлеринге партия, совет органнарның удуртулгазы болгаш дуза-деткимчези кайда эки тургустунган болдур, ында ажыл эки чоруп турарын практика бадыткап турар. Бо талазы-биле Каа-Хем районуның культура одагларының ажыл дуржулгазында эки түүлдерин илеткелги демдеглээн.

Культура одагларының материалдыг баазазын экижидер, кадрлар-биле быжыглаар ажылда четпестер ам-даа хөй. Дыка хөй клубтарны көдээ культура бажыннары кылдыр эде организастаза-даа, ниити ажылдың деңнелинде бурунгаарлаашкын барык чок. Бар аргаларны долу ажыглавас, дериг-керекселдерге кам чок, ону чидирер фактылар Чөөн-Хемчик, Таңды, Бай-Тайга, Улуг-Хем районнарның культура албан черлеринде бар.

Чоннуң дыштанылгазының төөв клубтар, библиотекалар, кызыл-булуңнар аңаа келген кижилерниң сонуургалын хайныктырып хаара тудар, культура, эстетика талазы-биле көрүштүг болур ужурлуг. Ындыг турбуже ону бистиң чамдык культура албан черлеривис чедип албайн турарын илеткелчи шүүмүүлээн.

Амгы үениң көрүкчүзүнүң негелдези бедээн. Оон сонуургалы ханы. Кошкак күүселделиг концерттер, шиилер-биле ону сонуургадыры берге. Ынчангаш чер-черде бот-тывынгыр уран түүл көргүзүглеринден эгелээш бистиң хөгжүмшин театрының, күрүне филармониязының аңгы-аңгы бөлүктериниң программалары болгаш репертуары байлак, күүселдениң шынары бедик деңнелдиг болурун бөгүнгү амыдырал негеп турар. Хөгжүм-шин театрының шиилериңе чыл бүрү кээп турар көрүкчүлериниң ортумак саны эвээжел турарын чүүүн-биле тайылбырлаарыл?

Культура ажылында бир кол көргүзүг ооң хөй чон массаны хаара тудуп турарында. Бот-тывынгыр уран түүл бөлгүмнеринде 12 мүн ажыг кижи киржип турар-даа болза, ында ажылчыннарның болгаш колхозчуларның саны эвээш, ол ышкаш концерт программаларына ёзулуг чогаадыкчы, чаа номерлер эвээш болуп келгенин илеткелчи демдеглээн. Республиканың улусчу чогаадылга бажыңы чер-черде уран түүл коллективтеринге боттуг дуза чедирип ыдаваан турар. Ылаңгыя бистиң республикада элээн нептерээн агитквартираларның ажылының дуржулгазын мөөнеп чыыр үе келген.

Республиканың библиотекаларының көргүзүү-биле бир номчукчу чылда 18 ном номчуп турар, ниити РСФСР-де ук көргүзүг 20 ном чедип турар. Таңды, Каа-Хем районнарда, Кызыл хоорайда библиотекалар эрткен чылын күженишкиниг ажылдаан. А Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Эрзин болгаш өске-даа районнарның библиотекалары номчукчулар санын кудулатканы кончуг четпес.

1980 чылга чедир республиканың культура албан черлеринге 600 хире тускай эртемниг кадрларны, оларның иштинде дээди эртемниг 150 кижини белеткээри негеттинип турар. Кызылдың уран түүл училищезинге, ылаңгыя национал кадрлар белеткээри-биле талантылыг аныяктарны шилиир ажылче сагыш салза чөгүүр. Оон-биле кады чурттуң дээди өөредилге черлеринче аңгы-аңгы адырлар аайы-биле культура кадрларын өөредип чорударының айтырыы база чугула болуп турар.

Бөгүн дүүнгүзүнден, даарта бөгүнден артык ажылдаары бистиң үениң лозуңу. Ынчангаш культура албан черлериниң ажылы база маңаа чагырткан болур ужурлуг. Кижилерни хаара тудуп, оларның чогаадыкчы инициативазын көдүрүп, чаа сорулгаларже сорук киирип турар ажылдың шак ындыг арга-хевирлери чонну, хөйну сонуургадыры чугаажок. Моон дугайын республиканың культура ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга санал-онаал бергеннер оизалап айыткан.

СЭКП Каа-Хем райкомунуң ийиги секретары **Ш. Х. Сереэдар** көдээде культураның чугула айтырыгларына доктааган. Районнуң партия, совет органнары бо ажылче кижээнгейин угландырган. Материалдыг база эки. Кол-ла чүве чер-черде партия организациялары культура айтырыын чугулалап көрүп турар. Ылаңгыя «Тиилелге» колхоз, «Бүрен» совхозта партия организацияларының бо талазы-биле ажылы дээштиг. Ажыл планын бүдүрүлгечи сорулгаларга дүүштүр тургузуп алыр. Ылаңгыя малчыннар болгаш хову-шөлдериниң ажылдакчыларының культура хандырылгазы көскү черни эзлей берген, ында культура ажылының дээштин каракка көскү. Ниити ажыл-керек эки, ол ышкаш чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле улуг ажылдар кылдынган, сагылга-чурум экижээн.

Ажыл-керээнге бердинген инициативчи кадрларның хөй-ниитиниң күжүнге даанын ажылдаары үре-түүнелдиг боол турар. Сарыг-Септиң Культура бажыңы методиктиг төп апарган. Оон директору Виктор Харченко ында дөрт чыл ажылдап, бо араазында эки түүлдерни хөйну кылганын эш Сереэдар саналынга айыткан.

Кызыл хоорайның культура албан черлериниң ажылында көскү черни чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле чорудар ажыл эзлей бергенин хоорхомунуң ийиги секретары **С. М. Кудажы** демдеглээн. Тус-тус микрорайоннарда, бүдүрүлгелерде ында партия-организациялары, агитпунктулар демниг ажылдап турар. Культура бажыңнарынга дыштанылга кежээлерин организастап турарында четпестер бар. Үүгле танцы-биле кызыгаарланыр чоруктан уштунза эки. Ол ышкаш хоорай чоогунуң культура одагларының ажылын экижидер хемчеглерни алыр апаар.

Чаа байырлалдар болгаш чаңчылдарны районнуң культура одагларында канчаар тарадып турарын Улуг-Хем райкүүскомунуң „культура киллизиниң эргелекчизи **Н. Е. Аракчаанның** чугаалааны солун болган. Кышты үдээри, малчынар хүнү, аныяктарның өг-бүле тутканын байырлалдыг ёзу-биле демдеглээри дээн ышкаш чаа түүлдерни чер болганга нептерелири черле солун.

Эрзинде районнуң Культура бажыңында тургустунган уруглар клубтарының болгаш эрге-хоойлу кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды тускай план ёзугаар доктаамал чорудуп турарын Культура бажыңының директору **Ирина Дирчинчап** саналынга айыткан. Сонуургал аайы-биле клубтарын ажылында ажыктыг түүлдер хөй. Ону республиканың өске черлеринге тарадыр болза эки.

Ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезин боттандырып чорударынга культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылының ындыг-бүрү арга-хевирлери бар болбайн аан. Бистиң ада-өгбелеривистен дамчып келген культураның үнелиг түүлдерин хумагалаар, чаа ёзулалдарны, байырлалдарны бисте бар түүлдерге үндезилел чедиишкиниг чорудуп болурунуң чижектерин Тываның эртем-шинчилел институтунуң директору **Ю. Л. Араңчын** болдунуң саналынга киргген.

Хөгжүм-шин театрының кол режиссёру **О. Л. Сиин-оол**, «Саян» ансамбльдің уран түүл удуртукчузу **Р. Н. Лесников**, Мугур-Аксы Культура бажыңының директору **Намгай Адыг-оол** болгаш оон-даа өске эштер чөвүлел хуралга санал бергеннер.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары **Д. К. Ооржак** хуралдың түүнелинде түүе чугаалаан. Совет Тыванын 30 чыл оюнга уткуштур республиканың культура одагларының ажылында чедир кылдынмаан түүлдерге ол доктаагаан. Чоннуң ниити культуразын бедидер, культураның, эстетиканың айтырыгларынче ханылаары культура албан черлериниң эң кол сорулгаларының бирээзи деп, ол демдеглээн.

Чорудуп турар хемчеглериниң бүгү талалыг шынарлыын, оларның дээштиин чедип алган таварылгада культура албан черлериниң ажылы үениң негелдезинге дүүжүр дээрзин чөвүлел хуралга айыткан.

Б. ДИРЧИН.
«Шынның» тускай корр.

Тайылбыр булуңу

Гайана

Мурнунда британ колония турган Мурнуу Америкада Гайана политиктиг хамаарышпас чоруун 1966 чылда чедип алган. 1970 чылдың февральда ону Кооперативтиг Гайана Республика кылдыр чарлаан.

Гайана—Мурнуу Американың соңгу-чөөн кезээнде турар 800 мүн хире чурттакчылыг (1973 чыл) улуг эвес чурт. Оон девискээри 215 мүн дөрбелчин километр, оон 95 хуузу тропиктиг арыглар-биле шыптынган.

Бойдус талазы-биле байлакшылы. Тускай эртемниглерниң үнелеп көргени-биле алырга, тропиктиг арыглар-биле шыптынган кайгамчык улуг девискээрлер ханы черинің иштинде казар байлактың ындыг-бүрү хевирлерин шыгжап чыдар. Гайана ам безин бокситтериниң улуг курлавыры-биле (65 миллион тонна хире) сураг-жып турар.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле бо чурт чигир тростниги биле ристи тарып, өстүрүп турар.

Чурттакчы чону. Гайананы хөй нуруузунда-ла «чеди аймак улустарның чурту» деп адап турар, ол дугайын ооң хөй эвес санныг чурттакчы чонунуң аңгы-аңгы аймак, белүктери бадыткан турар. Гайананың чурттакчы чонунуң составын ап көөрге мындыг: индийлер—50,2 хуу, негрлер—31,3 хуу, мулаталар—11,9 хуу, американ индейлер—4,6 хуу, европейжилер—2 хуу (оон иштинде португалчылар—1,6 хуу) болгаш кыдаттар—0,6 хуу.

Оларның араазында өөчүкчөңгөлиг чоруктар ам-даа бар.

Политиктиг партиялары. Улустуң национал конгресс партиязы (УНК) 1955 чылда тургустунган. Ол даштыкы капитал-биле холбашкан садыгүлетпүр белүктериниң сонуургалын камгалап турар. Ону хоорайларның чамдык негр чурттакчылары деткип турар. Ол партияның лидери—Л. Ф. Бернхэм.

Улустуң дешпилгелиг партиязы (УДП) 1950 чылда тургустунган. Ол ажылчыннарның болгаш индий ызыгуурлуг фермерлериниң база ядыы негрлериниң чамдык кезиниң деткимчезин ап турар. Оон XVI съездизи 1970 чылдың сентябрьда болган. Аңаа марксизм-ленинизмниң идеологиязы-биле кол угланыышкыныг ажылдаары бадыткаттынган. УДП болза СЭКП-биле ажыдуна харылзааны тудуп турар. Оон төлөөлери СЭКП-ниң XXIII база XXIV съездилериниң ажылына киришкен.

Күрүне тургузуу. Гайана—республика. Күрүненің баштыңы президент Артур Чжун. Президентини чурттуң парламентинге (национал ассамблея) хөй бадылаашкыны көрүп турган, сонгуур.

Чаңгыс талалыг Национал ассамблея 53 депутаттарды тургустунган. Ында ам УДП-ден 14 кижи парламентиде киржип турар.

Экономиказы. Гайана—ыдып калган аграрлыг чурт. Чигир тростниги бүгү бүдүрүлгеи англи монополиларының холунда.

Даштыкы харылзаалары. Гайана Совет Эвилели болгаш чамдык социалистиг чурттар-биле дипломаттыг харылзаалыг. Ол Барыын Европаның болгаш Латин Американың чурттары-биле харылзааны быжыктырып турар. 1966 чылдан эгелээш Гайана КНОнуң кежигүү.

В. БОГОСЛОВСКИЙ.

Бөгүн — Кадыкшылдың бүгү делегей хүнү

КИЖИ ДЭЭШ

Кадыкшылдың болдувар бедик деңелин бүгү улустарның чедип алырын бодунуң сорулгазы кылдыр салган Кадык камгалалының бүгү делегей организациязының Уставын КНО-нуң кежигүннери 26 күрүне 1948 чылдың апрель 7-де күштүг болдуруп бадылаан.

Оон бээр апрель 7-ни Кадык камгалалының бүгү делегей организациязының үндезилеттинген хүнү кылдыр база Кадыкшылдың бүгү делегей хүнү кылдыр демдеглеп турар өнарган. Ол хүн бүгү чурттарның эмнелге ажылдакчыларының болгаш делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейи кижиниң кадыкшылын камгалазары-биле холбашкан медицинаның эң чугула айтырыгларынче утланып турар.

120 ажыг чурттарның эмнелге ажылдакчылары Кадык камгалалының бүгү делегей организациязын дамчыштыр боттарының ажылының дуржулгазын болгаш билиглерин солчуп база ол ышкаш делегейниң чурттакчыларының кадыкшылының эң бедик деңелин чедип алырынче утланган хемчеглерге, чижээ маляриянның болгаш оспаның өскүп үнер черлерин уэуткаар талазы-биле ажылга, чүрек-хан-дамыр аарыгларынга, рака болгаш оон-даа өске чамдык аарыгларга удур демиселге киржип турар.

1974 чылдың Кадыкшылдың бүгү делегей хүнү кижиниң чемненилгезиниң айтырыынга турааскаттынар. Амгы үеде ол айтырыгны аажок сонуургап турар чоруктуң чылдагааны дыка хөй чурттарда ол айтырыгның мынчага чедир үзе шиитпирлеттинмээнинде эвес, харын тоттур чемненмес чоруктуң кижиниң кадыынга хора чедирип турар биологтуг уржуктары социал-экономиктиг хөгжүлдениң оруунда улуг шаптык болуп турар дээрзин медереп билириндe болур.

Амгы үеде белок четпезиден Африканың, Латин Американың болгаш Азияның чурттакчы чону аарын турарын шинчиледдер көргүскен. Делегейниң ол девискээрлеринде чер бөмбүрзээниң бүгү чурттакчы чонунуң дөрттүн үжү хирези чурттап турар.

Хөгжүп орар дыка хөй чурттарда тоттур чемненмезиниң болгаш чемде эргежок чугула витаминнерниң чок болуп турарының хараазы-биле уругларның өзүлдези баксыраа, утаан-медерелиниң сайзыралы хожудап, харын-даа өлүп турары хаая эвес. Чижээ, Кадык камгалалының бүгү делегей организациязының экспертериниң бодап турары-биле алырга, чемге А витаминниң четпес, эвээш чоруу Египет Араб Республика, Бразилия, Гаити, Иордания, Камбоджа, Пакистан, Сальвадор, Судан, Цейлон ышкаш оон-даа өске чурттарның чурттакчы чонунуң карак согурарын аарыгын өскүдүп турар.

Сөөлгү чылдарда хөгжүп орар чурттарның кадык камгалалының бүгү министерстволарында чемненилге кылдыстерин Кадык камгалалының бүгү делегей организациязының инициативазы-биле тургускулаан. Бүгү делегейниң эмнелге хөй-ниитизиниң кичээнгейин чемненилге айтырыынче утландырар дээш аңгы-аңгы чурттарның аңаа хамаарышкан медицина албан черлериниң ажыл-чорудулгазын идепкейжидер сорулганы Кадык камгалалының бүгү делегей организациязы салып турар. Оон-биле чергелештир Кадык камгалалының бүгү делегей организациязы ол айтырыгны үзе шиитпирлеп алган чурттарның өске күрүнелерге дузаазынга бөлүп ынаның турар.

Совет эмнелге ажылдакчылары Кадык камгалалының бүгү делегей организациязының хүрээлеңге кирип алгаш, бүгү делегейниң кадык камгалалынга боттарының улуг үлүг-хуузун киирип келген болгаш ам-даа киирип турар. Кадык камгалалының бүгү делегей организациязының семинарларын, курстарын болгаш бүгү делегейниң язы-бүрү симпозиумнарын бистиң чурттувуска үргүлүг эрттирип турар, аңаа даштыкы чурттарның эмнелге ажылдакчылары бисте медицина өртеминиң болгаш практиказының чедишкиннери-биле база дуржулгазы-биле танышып турарлар. Чүс ажыг совет специалистер Кадык камгалалының бүгү делегей организациязының эксперт комиссияларының кежигүннери болуп турар.

Кадык камгалалының бүгү делегей организациязының Кол ассамблеязының индиринден социалистиг кадык камгалалының принциптери эң-не ажыктыг принциптер-дир деп удаа-дараа чугаалап турар апарган. Хамыктың мурнунда чонуң кадыкшылын камгалаар дээш күрүнениң болгаш ниитилелдиң харысалгалыг болуруң чарлаанын база ол ышкаш медицина дузаазының эң бедик деңелин хандырганын, язы-бүрү аарыгларны баш удур болдурбас хемчеглерни ап турарын болгаш оон-даа өске үүлдерни чугаалап турар. «Кадык камгалалы—Совет күрүнениң эң чугула сорулгаларының бирээзи» деп бистиң дүрүм-хоойлувуста бижээн, ынчангаш кадык камгалалының практиказы ону база бадыткан келген.

Александр КАЗАЧИНСКИЙ, ИМА-ның корреспондентиин.

ЛЕНИНГРАД. Грипптин Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институду Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының вирусологтарының ол айылдыг аарыгга удур демисел талазы-биле кады ажылдаар төвү болу берген.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң МЭА-ның академиги А. А. Смородинцев грипп шинчилээр эртем ажылдары-биле сураглыг бооп турар.

Ю. БЕЛИНСКИЙНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

КОНКУРС ЧАРЛААН

ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чаргык ай ниитилелдериниң Ленин орденниг Эвилелиниң Күүскомунуң Президиуму кижилерниң ханың халас бээрин чон ортузунга нептередир сорулга-биле «Советский Красный Крест» журналга парлаар халас донорлаар—ханың бээр кижилер дугайында эң дээрс очерк дээш конкурсту чарлаан.

Ол конкурс 1974 чылдың май 1-ден 1975 чылдың май 1-ге чедир үргүлчүлээр. Очерктиң авторлары боттарының чүүлдеринге бистиң республикага чонуң халас хан бээр чоруунуң дугайын бижип, бистиң совет кижилерниң аарыг-човуланга таварышканнарга кезээде дузалаарынга белен чоруун көргүзүп ужурлуг. Совет Кызыл Крестиң ханың халас бээринче чонну хаара тударынга ролүн чыгыдары чугула.

Очерктерниң маадырлары кылдыр бистиң совет ниитилелдиң кижилериниң буянныг-чаагай чоруун тодаргайыбиле чыгыдар, оларның чурттуң болгаш бистиң республиканың-даа чер болганынга көргүскен үлегер-чижээн көргүзүп, бижээн турар ужурлуг. Эң ылаңгыя Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде бо талазы-биле чаагай чаңчылдарны чижекке киирери чугула.

Очерктиң хемчээлин машинага парлаан он арындан эртпес ийи интервалдап хап каан болур ужурлуг. Конкурстуң авторларынга бээр дараазында шаңналдарны тургускан:

Бирги (бир) 300 рубль;
Ийги (ийи),—200—200 рубль;
үшкү (беш)—100—100 рубль шаңналды доктаатган.
Шаңналдан аңыда авторга гонорар база төлээр.

Хавында «Конкурская» деп бижип каан очеркти мындыг адресче чорудар: индекс 117036, Москва В-35, 1-ги Черемушки проездиин, бажың № 5.

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

Эң чугула сорулга

ХАНОЙ. (СЭТА). Кодээ ажыл-агый будурулгезин улгаттырары ВДР-ниң кооператорларының мурнунда эң чугула сорулга боп турар. Ону чедишкиниг күүседир сорулга-биле Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының эгелээшкинин ёзугаар кур черлерни ажыглап, тарымының кампаниязы эгелээн. Дыка хөй можуларның партия организациялары специалистерниң болгаш аныяктарның болүктерин организаастаап, оларны кодээ черлерге ажылдадып чорудуп турарлар.

Чижээ, Нгеан можуда бо талазы-биле улут аргалар бар боп турар. Вьетнам специалистерниң бодап турары-биле алырга, ол можунуң ортү-шынаалары рис тарып өстүрериге дыка таарымчалыг боп турар. Бо чылдың үш айының иштинде Нгеанның кодээ ажыл-агый кооперативтериге чеди муң кижи келген. Аңаа ажыглаар шолу 17 муң гектар 12 ажыл-агыйларны тургузар. Көшкеннерге чурттарга бажыңнарын, школаларны, эмнелге черлерин тудуп турар.

Министрлер ужуражылгазы

ДЕЛИ. (СЭТА). Ында Индияның, Бангладештиң болгаш Пакистанның даштыкы херектер министрлериниң ужуражылгазы боп турар. Олар үш чурт аразында ам-даа шиитпирлеттинмээн айтырыларны болгаш Мурнуу-Азияда байдалды кезээде улам экижидериниң айтырыгларын чугаалажып көрүп турар.

Делегейниң ийги дайынының салымчолунуң шиитпирлеттинген чери Сталинград дугайын французтар кажан-даа утпас. «Сталинград: Франция ону утпас» —деп, Волга эрвинге болган төөгүлүг тулчуушкунуун 30 чылынга тураскаатган номну Францияда парлап үндүргеп.

Сталинградтың ады-биле Парижтиң бир шолун болгаш метронуң станциязын адаан.

ЧУРУКТА: Парижте Сталинград шоолу.

АФП—СЭТА-ның фотозу.

Тайбың херээ дээш

БРЮССЕЛЬ. СЭТА-ның корр. А. Званцовтың дамчытканы:

Европага айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш делегей комитединиң сессиязы ында ажыттынган. Оон ажылында ол диптиң барык үжен чуртунуң национал комитеттериниң болгаш бөлүктериниң төлөөлекчилери база, ол ышкаш делегейниң чамдык чазак организациялары эвес черлериниң төлөөлекчилери база киржип турар.

Сессияның киржикчилери делегейниң болгаш Европаның-даа айтырыгларын көөр, тайбың, айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш демиселге хөй-ниитиниң күштериниң сорулгаларын тодарадыр ужурлуг.

Ында тускай таратқан медеглелде делегей байдалының сөөлгү үеде экижээнинің чугула факторларын айыткан, Европага айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Женевада боп турар чөвүлел хуралдың чедишкиниг ажылының онза чугулазын ында айыткан.

* * *

КОЛОМБО. (СЭТА). КНО-нуң Азия болгаш Ыраккы Чөөн түк талазы-биле Экономиктиг Комиссиязының (АЫЧЭК-тин) Шри Ланка Республиканың найысалында боп турар 30-ги сессиязы «Коломбо Декларациязын» болгаш элээн каш резолюцияларны хүлээп алган. Ол Декларацияда АЫЧЭК-тың кежигүнү чурттарны аныяк күрүнелерниң национал экономиказын быжыглаарынга, ол девискээрге тайбың ёзунун кады ажылдажылгазын калбартыр сорулга-биле бар аргаларны ажыглап, коллективтиг күжеңнишкиннерни кылырынче кыйгырып турар.

Дээди школаның хөгжүлдези

РАБАТ. (СЭТА). 1975—1976 өөредилге чылдарында Марокконуң дээди өөредилге черлеринге 32 муң студентилер өөренир деп, Марокконуң национал чыдыышкын министри Дей Ульд Сиди Баба Марракеша хоорайда университеттиң үш чаа өөредилге корпустарын тудуп эгелээринің ёзулалынга киржип тургаш чугаалаан. Амгы үеде ол чуртта 25 муң студентилер өөренип турар.

Аныяктар неделязы

ДАКАР. (СЭТА). Сенегалда аныяктарның национал неделязы эгелээн. Ол чаңчыл ацарган байырлалга киржирибиле Сенегалдың бүгү административтиг областарындан аныяктар төлөлери, Гвинея-Бисауудан, Замбиядан, Мавританиядан, Малиден даштыкы аалчылар база келгеннер.

Аныяк оолдар, кыстар чедиг хонук иштинде спортчу маргылдаларга киржир, театр сценаларынга боттарының уран чүүлүн көргүзүп, концерттерни үндүрер. Аныяк сенегал уран-шевер кижилерниң чогаалдарын делгеп, садарын ол национал неделя үеинде эң-не баштай кылып турар.

Францияга президент соңгулдазының дугайында

ПАРИЖ. (СЭТА). Ам болур Президент соңгулдазынга бодунуң кандидатуразын деп-шидер деп турарының дугайын Францияның премьер-министри болуп чораан Жак Шабан-дельмас чарлаан. Чазак каттыжышкыны партиялардың деткимчезин алыр деп турарын ол медеглээн.

Президентиниң албан дужаалынга бодунуң кандидатуразын деп-шидер деп турарының дугайын Францияның национал хуралының даргазы Эдгар Фор база чарлаан.

Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң эллчег чок пленуму аңаа өрткен, ам болур соңгулдаларга чөөп күштериниң чаңгыс аай кандидадын деп-шидер дугайында шиитпирни үндүргеп.

Францияның социалистиг партиязы Президент соңгулдаларының айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле конгресстың апрель 8-те эрттирер деп турар. Оон мурнуу чарында, апрель 7-де чагырыкчы партияның төп комитединиң хуралы база болур.

Бедик алдар хүндүлүг бөлүктериниң бодап турарын ёзугаар алырга, Президент соңгулдазының бирги эллчээн воскресеньеде, апрель 28-те чорудар деп турар. Бир эвес деп-шиттирген кандидаттарның кайы бирээзи чогуур бадылаашкынны албас болза, оон дараазындагы соңгулдаңы ийи неделя эрткен соонда эрттирерин көрүп турар.

Чазак составын бадылаан

ЛУАНГПРАБАНГ. (СЭТА). Чурттун чаа түр каттышкан чазааның болгаш Национал Консультативтиг Политиктиг Чөвүлелиниң (НКПЧ) составын Ласстуң хааны Шри Саванг Аттхана бадылаан. Чаа чазактың Премьер-министри ызыгуур салгакчызы Суванна Фума, а Национал Консультативтиг Политиктиг Чөвүлелдиң (НКПЧ-ниң) Даргазы —ызыгуур салгакчызы Суфанувонг болган.

Ак Бажыңның медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ак Бажыңның медеглээни-биле алырга, АКШ-тың президентизи Р. Никсон 432.787 доллар түңнүг немелде үндүрүгүү төлээр ужурлуг. Президент ол түңнү долузу-биле төлээр айтыышкынны берген деп медеглелде чугаалап турар.

Сенаттың болгаш төлөөлекчилер палатазының каттышкан комиссиязының ажылдакчыларының белеткээни илеткелди парлаан соонда ол медеглелди кылган. Ол илеткелде Р. Никсоннуң үндүрүглерни «чедир төлевейн турар» дугайын айыткан. Ындыг байдалды президентиге хөңүү чок болгаш аңаа удур үргүлчүүүң кампаниязын чорудуп турар политиктиг ажылдакчылар-даа, парлаага органнары-даа калбаа-биле ажыглап турар.

Телевидение

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы. 12.05—Мөдөлер. 12.10—Школачыларга. «Орлёнок» телестудиниң аныяк корреспондентилериниң В. С. Хачатурова-биле ужуражылгазы. 12.50—«Совет Эвилелинге бараан боп тур мен». 13.50—Өңнүг телекөргүзүг. «Кино аян-чоруктарның клуву». 14.35—Өңнүг телекөргүзүг. Концерт. 14.50—«Им демдектиг атом». Уран-чечен фильм. 16.25—16.35—Чапсар. 16.35—«Делегей панорамазы». 17.05— «Богун — геологтар хүнү». ССРЭ-ниң геология министрениң бирги оралакчызы М. А. Евсеенконуң чугаазы. 17.20—«Силерниң дилзөөр ёзугаар». Концерт. 18.00—«Ye». Информастыг программа. 18.30—Өңнүг телекөргүзүг. «Чечен чогаалдарның экранчыдыгазы». «Дайын болгаш тайбың». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы — «Наташа Ростова». 20.05—Өңнүг телекөргүзүг. «И. Богачева ырлаар». Д. Шостакович. М. Цветаеваның шулүктеринге «Ырлар болуу». 21.50 — 22.00 — 22.25 — Өңнүг телекөргүзүг. Хоккейге делегей чемпионады. Швеция—ЧССР 21.50—22.00— Чапсар. 22.00—Хоккей маргылдаазының уланчызы. 23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

АПРЕЛЬ 8-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Ажыдыышкынар адыры». Эртем-нептередилгелиг фильм. 18.50—Уругларга. Мультфильм. 19.00—Телемедөөлер. 19.10—Автомобиль оруктарының чаагайжыдылгазы»: Кыска фильм. 19.30—«ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдаларынга уткуштур». СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары В. Б. Добромысловтуң чугаазы. 19.45 — «Кино аян-чоруктарының альманагы» № 75. 20.05— «Ижин-шойүлдү аарыгларынга удур хемчеглер». Дамчыдылга. 20.25—«60 хар ашканда». Кыска фильм. 20.35—Телемедөөлер. 20.50—Чарлалдар, реклама. 20.55—Телеконцерт. 21.20—23.00 «Өлүмнүг частырыг». Уран-чечен фильм.

Редакторнуң оралакчызы М. Н. СМИРНОВА.

Хүлүмзүрүг күш немээр

КОШКАР БИЛЕ КОШКАР-ООЛ

Черниң черинге, даг-даш аразында шыыс, кошкар чурттап чораан. Чаагай чулуктуг өөт-сигении чулуп, шапкын хемнериниң соок кара суун ижип, чылыг хүн караанга дегеленип чоруп-тур.

Хире-хире болгаш-ла маагайдыр эде бергилээр. Шынын сөглээрге, өске-даа кошкарлар база эдер-ле ыйнаан, ынчалза-даа бистиң кошкарывыс өскелерден ыыткыр болгаш кударанчыг кылдыр өткилээр.

Кошкарның даглардан хөңү калганы, пат-ла ырма сыныны ол-дур пиция. Хемче бадар даштыг дөвүнчүкке безин кылыы хайныр, дүккүр кежиниң хүнге изээш, чиниеп көриндеп, ону шуут-ла союн каапсаазы келир. Чамдыкта бистиң кошкарывыс, өөт-сигеп оон-даа чаагай болбас чүүл деп, шугулдай-даа бергилээр. Ынчан оон мырыңай өөттаар хөңү чок апаар.

Кадарчызының транзисторундан сураал дыңнааны хоорайга барыксаары-ла деңдии. Бистиң кошкарывыс орта чурттаарын, бар шаг-биле ойнан-хөглээрин күзеп чораан.

Чогум-ва ол үеде бир улуг хоорайга Хояр Кошкар-оол чурттап чораан ургин. Ол хүнүң-не ажылынга баргаш, эртенгиниң тос шактан кежээнинің алды шакка чедир олурар. Дүштекі чемге чедир база оон сөөлүнде чогум чүүү кылып турарын Хояр Кошкар-оол боду-даа орта билбес, ынчалзажок айда ийи катап узун даңзы ужунга адын салган шалың деп адаар акша алырын ол ыяк билир.

Хире-хире болгаш-ла, Кошкар-оолдуң ажылче барыксавазы аажок апаар. Шынын сөглээрге, өске-даа кижилер база ажылче барыксавайн баар-ла ыйнаан, ынчалза-даа Кошкар-оолдуң ыдыызы мырыңай эмин эрттир. Ынчан барганда, аңаа ажылдап орар бажыңы-даа таарышпас, олурар сандайы-даа эпчок, кады турар улузу-даа көрүп чок кыыны бөөр. Чамдыкта ол, бир-тээ ажылдап турар болгаш, ыыр акша оон хөй болбас чүүл деп, шугулдай-даа бергилээр.

Ынчалажок бир эвес кузели ышкаш чурттап шыдаар болза, Хояр Кошкар-оол оон ийи катап-даа хөй акша берзе, черле ынавас ийик. А ол хоорайдан коңчап, чараш бойдус аразынга, аяң шыктарга чурттаарын күзеп чораан. Чымчак шыкка кызыл-даваң кылаштап, шапкын хемнериниң соок кара суун ижип, чүнү-даа бодавайн, хүше дөгелеп чытпас бе...

Хояр Кошкар-оол биле бистиң кошкарывыс кайызы-даа тус-тузунда ынчаар күзеп чораанар.

Ынчаарга кошкарның күзели адак соонда бүткен ургин: ол хоорайга келген. Келир-келирде, оон дал ортузунда эзт шиитзөр черге кээп-тир. Таптыг-ла ол хүн шалың алган Хояр Кошкар-оол чаңчылын ёзугаар чемненирі-биле ынаар моорлай берген ышкажыл.

Кошкарның эдин ол ынчаалдыр чип каан.

«Каждаай мындыг харыг, сазыг эзт боор» деп боданып көрге, Хояр Кошкар-оолдун даглыг черниң аяң шыктарынче барыксаары дам-на баргаш ургин.

Б. БЕРМЯК, А. ЮРИКОВ.

ЧАА КИНОНУ КӨРҮҢЕР

Совет болгаш словак кинематография «Даарта орай апаар» деп кинону Совет Эвилелиниң Маадыры, Чехословакияның национал маадыры Ян Налепканың чырыткылыг амыдыралынга тураскаатган.

Фашистериниң эрге-ажының камгалаар кылдыр шериттe албадал-биле келдирткен словак башкы Ян Налепка полк штавында ажылдан турар. Словак полктуң хөй-хөй солдаттары болгаш офицерлери фашистериниң дерзин үүлгеднишкиннерин кижи төрелгетенге удур чорук деп көрүп, белорус чонуң демиселин түүлдүгүнүп, деткип, дузалажыр аргазын дилеп турар. Кем-буруу чок чурттакчыларны, уругларны, кыргаларны сарайга чыгаш, словак полктуң солдаттарының караанга көзүлдүр-ле өрттедикен чорук Ян Налепканың болгаш оон өөрүнүң сагыыседкилин доюлдуруп, фашизмге удур демисерижиче орукту дилээрінче албадаптар.

Ян Налепка партизаннар-биле харылзааны тургузуп, чажыт медээлерни дамчыдып, ок-чемзек, кыыр чүүл шыгжамырларын чазылдырарынга киржип, фашизмге удур демиселчилериниң идепкейлиг киржикчизи апаар. Ян Налепканың харылзаачызы партизан кыс Вера улуг доймирорук көвүрүүн чазылдырарының планын дамчыдып чораан, түттурган, шаажылаадып өлүргүр. Партизаннар көвүрүгже халдааш, берге байдалга таваржы бөөрге, Ян Налепканың словак полуту партизаннарның талазынче шилчип, операцияның чедишкиниг болурунга кол күш болур.

Ян Налепканың гестапо-биле кем-буруу чок чурттакчыларны, уругларны, кыргаларны сарайга чыгаш, словак полктуң солдаттарының караанга көзүлдүр-ле өрттедикен чорук Ян Налепканың болгаш оон өөрүнүң сагыыседкилин доюлдуруп, фашизмге удур демисерижиче орукту дилээрінче албадаптар.

Ян Налепка партизаннар-биле харылзааны тургузуп, чажыт медээлерни дамчыдып, ок-чемзек, кыыр чүүл шыгжамырларын чазылдырарынга киржип, фашизмге удур демиселчилериниң идепкейлиг киржикчизи апаар. Ян Налепканың харылзаачызы партизан кыс Вера улуг доймирорук көвүрүүн чазылдырарының планын дамчыдып чораан, түттурган, шаажылаадып өлүргүр. Партизаннар көвүрүгже халдааш, берге байдалга таваржы бөөрге, Ян Налепканың словак полуту партизаннарның талазынче шилчип, операцияның чедишкиниг болурунга кол күш болур.

Ян Налепканың гестапо-биле кем-буруу чок чурттакчыларны, уругларны, кыргаларны сарайга чыгаш, словак полктуң солдаттарының караанга көзүлдүр-ле өрттедикен чорук Ян Налепканың болгаш оон өөрүнүң сагыыседкилин доюлдуруп, фашизмге удур демисерижиче орукту дилээрінче албадаптар.

Ян Налепканың ролүн Братиславада Словак национал театрының актёру Милан Княжко ойнаан. Өске рольдарда совет болгаш словак артистер ойнаан турар.

Кино

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ынчан-на чок деп, чугаалаан мен» 10.30, 13.00, (Биче залга), «Гонданның черлик амыдыралы» 15.30 (Биче залга), «Бистиң бажыңывыс мында» (2 сериязы кады) 10.00, 12.40, 15.20, 18.00, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыыды 9.00, «Далай дүвүнде хоорайның дилекчилери» 10.30, 12.10, 13.50, 15.30, «Ышкыдыргаи миллионнар» 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Оолду капитан дижир турганнар» 10.00, 11.40, «Ынакшыл болгаш карак чажы» 13.20, 15.20, 17.45, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Али-Баба болгаш дөртен дөрбечилер» 10.00, 11.20, «Демир маска» (2 сериязы кады) 12.50, 15.30, 18.00, 20.30 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Бора тоолайлар» 12.00, «Оюнга частырыг» 16.00, 18.00 шактарда.

АПРЕЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Аныяк Хуарес» 9.50, 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чорвен биле Скорлаан» 9.20, 11.05, «Чагыртаанар» 12.50, 14.30, 16.10, «Бистиң бажыңывыс мында» (2 сериязы кады) 17.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сөөлгү минутага чедир» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Анна Каренина» (1-ги сериязы) 15.00, «Үнү чок кижи болгаш ынакшыл» 16.50, 20.30, «Кагдынмаан ынакшыл» 18.40 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Ынакшыл болгаш карак чажы» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000

Кызыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжа амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-51, кызыл ажылагый киллизиниң 21-47, үлетүүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуу киллизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргада 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тираж 16058. ЧАГЫГ № 652.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1) ТС—00456